

У Львові, дня 15 [27] грудня.

Виходить у Львові 1-ого і 15-ого кожного місяця в обсязі два і пів аркуша.

ПЕРЕДПЛАТА ПЛАТНА З ГОРИ ВНОСИТЬ:

З додатком „Словаря російсько-український“: на цілий рік 8 зар., [для заграниці 8 рублів або 16 марок]. — Без „Словаря“: на цілий рік 6 зар., [для заграниці 6 рублів або 12 марок], на пів року 3 зар., на чверть року 1 зар. 50 кр. — Одно число коштує 30 кр.

Редакція, адміністрація і експедиція у Львові, при ул. Академічній Ч. 8.

Рукописи мають бути писані правописно „Зорі“. Твори уявні редакцією непридатними до поміщення, звертає ся авторам [на їх кошт] без козення причини. — Редакція відповідає тільки на ті писма, до котрих додучено поштової марки: ся постановка не дотичить письменників, що містять свої твори в „Зорі“.

Хо.

Казка Михайла Коцюбинського.

[Присвята братови В. Боровикови].

Діс ще дрімає в передранішній тиші... Непорушно стоять дерева, загорнені в сутінь, рясно вкриті краплистою росю. Тихо навкруги, мертво... Лиш денеде прокинеть ся пташка, непевним голосом обізветь ся зі свого затишку. Ліс ще дрімає... а в синім небом вже щось дієть ся: воно то зблідне, наче від жаху, то сплахне сійвом, немов від радощів. Небо мінить ся, небо грає усякими барвами, блідим сійвом торкає верхечки чорного лісу... Стрепенув ся врешті ліс і собі заграв... зашопотіли збуджені листочки, оповідаючи спи свої, замегушилась у травці кошмашня, розітнуло ся в гущину голосне щebetанне й полинуло високо, туди, де небо мінить ся, де небо грає всякими барвами...

На гаяву вискакує з гущину сарна і, зачарована чудовим концертом, зупиняєть ся, витяга цікаву мордочку до кривавої смуги обрю, що червоніє на узлісі поміж деревами, і слуха.

Полохливий зайць, причаївшись під кущем, пригина вуха, витріща очи й немов порина вєсь у море лісових звуків...

СТЕПАН КАЧАЛА.

Тільки бородатий дідуган стоїть на гаяві...

Аж ось ринуло від сходу ясне промінє, мов руки простяглось до лісу, обняло його, засипало самоцвітими, золотими смугами впало на синю від роси траву на гаяві, де гостро на тлі золотого світла вишніаєть ся струнка постать сарни.

У цю величню хвилину тихо розгортають ся кущі, і на гаяву виходить — Хо. Мов туман той, сива борода його м'якими хвилями спада аж до ніг, черкаєть ся росяної трави. Зпід білих, кострубатих брів, з глибоких западин визирають добрі, а лукаві очи.

Вийшов Хо на гаяву, спер ся на суковатий костур, майнув довгою бородою, і повіяв від неї тихий вітрець, холодню цівкою вдарив у дерева. І враз затремтіло молоде листє, зашамотіло, струсило з себе дощ самоцвітів. Жажнула ся сарна й счела в гущину, лишивши зелені сліди на синій від роси траві. Страх обгорнув зайця, додав ще більшої прудкости його ногам... Сполохались пташки й в одну мить ушухли. Тихо стало в лісі, страх, як тихо. Хо, старече хіхикаючи в бороду,

— Хе-хе-хе! І чого жахають ся, дурні? — шамкає він беззубим ротом. — Діда Хо, що світ прозвав страхом? А дід цілком і не страшний... Ось погляньте!... Та ба, тим то й лихо, що ви не зважались звести очи на діда, тим то він і в'являєть ся вам страхом... Хе-хе!... І завжди так... і всі так... Ні, не бреши, старий, не всі... На твоїй довгій тисячолітній ниві життєвій не одна стрівалась істота, що сьміливо зводила очи до гори, відважно зазірала тобі в вічі й тоді... о, тоді гарно було обом нам... бо сьмільчак, перевірившись, що жахав ся по дурному, набравсь нової, ще більшої відваги, а ти, старий, чув, що може незабаром даси спокій натрудженням кісткам... Жахають ся, а не знають, що страх тільки й істніє на сьвітї полохливостю других, що старий Хо порохом розсипав би ся, коли-б усе живе, хоч раз зважило ся глянути йому в вічі... Хе-хе! Дурні, дурні... Тільки старі ноги труджу через дурнів... От, як втомив ся!... е-е!...

І Хо справді з великою напругою ворухить ногами, крекче, та, опираючись одною рукою на костур, а другою розгортаючи довгу сиву бороду, сідає на траві спочити.

Хо сидить посеред галяви, а навкруги його панує мертва, прикра тиша. Все живе, затаївши духа, не сьпіває, не кричить, не ворухить ся, не жве. Від ведмеда до мурашки — все спараліжовано страхом. Рослини боять ся навіть тагти сік з землі, пни холодно росу, виправити зібгані листочки, розгорнути звинені на ніч квітки. Цустовливий парус сонця зупиняєть ся в зеленій гушні і лиш здалеку придивляєть ся до своєї, мов туман той, бороди діда Хо, і не відважуєть ся наблизитись, не вважачи на непереможне бажання попустовати з тою бородою...

Хо сидить на росяній траві, а стара пам'ять його підсовує йому образи колишнього, образи, де сьвіжими, яскравими фарбами малюють ся події духа людського. Ось і ті високости, на які здійнялись може вільний дух людський, а ось і ті провалля, де на дні самому, скутий як невільник, плазує він у поросі й темряві... Ось, волочучи кайдани, покволод, віками цілими, переходять люди, забиті, залікані люди і не насьмілюють ся звести очи на Хо, глянути страхом в вічі... Хо знає, що тільки одиниці зважують ся на це, а зважившись, знаходять силу розбити кайдани... Ой, коли-б хоч одиниць тих було більше, може не довело ся-б старому мордуватись отак, блукаючи по сьвітах, може-б зложив він свої кістки в домовину, бо вже ті кістки давно просять ся на спочинок... Ех, коли-б... а тим часом страх владно панує на землі, змагаєть ся з приязнею, з чесними пориваннями, з обовязком, ламле життє, безсилами чинить не то повдичих людей, ба й цілі народи... Страх! Прищеплений дитині, вищеплений аномальними умовами суспільними, він стає чинкою пошестю, робить ся погугою, що тамує вічний поступ усього живучого... Страх! Хо — страх! А який з його страх, коли він виразно відчуває себе порохоном, немічною руйною, яку тільки полохливість людська жене в кінця в кінець сьвіта, наперекір волі Хо робить його злим генієм людскости... Ех, доле, доле щербата! Товчись, мов Марко по пеклі... От і тепер: гарно навкруги, спочити-б, а пора на роботу... на роботу! Хе-хе! Ну, уставай, діду, пора!...

Хо ще раз глянув на мовчазну природу, звів ся, обгорнув ся, як туманом, сивою бородою й подавсь стежкою з лісу на шлях.

А ліс ще якусь хвилинку стояв нерухомий, мов мертвий. Далі — дерева затрептіли, стрепенулись, розгорнули листочки... Промінь стрібнув на полянку просто до звинених квіток, пташки засьпівали, кошаня замегушила ся, ліс загомонів, природа знов віджила...

II.

Вечір. Діти вже напил ся чаю й гуляють; старше, хлопчик років зі шість, сидить долі біля шафи й уважно будує з дурчалочків хату. Менчу, по другій весні дівчинку, забавляє нянька, показуючи, як сорока варила дітям кашу. За столом, ближче до лампи, що крізь молодий кльош розливає м'яке світло по хаті, сидить з шитвом мати. Вона рада, що діти втихоморились. Ой, ті діти! Двоє їх, а такий галас справляють, що аж голова паморочить ся. Але тепер тихо. Чутно тільки, як муркає на канані кіт та нянька стиха присьпіває:

„со-ро-ка, во-ро-на, дїткам кашу ва-ри-ла! на порозі сту-ди-ла!“... Дитина з щасливою усьмішкою розгортає дрібненькі пальчики пухкої ручки, намагаючись, щоб нянька показала, котрому сорока дала каші, а котрому голівку скрутила. Урешті ця забавка докучає дитині; вона почина човгатись на руках в няньки, намагаючись до kota.

— Кіця!

Але „кіця“ добре памятає болючі пестощі маленької деспотки й дипломатично кліпає очима, не рушаючись з місця. Аж ось нетерпляча ручка досягла до kota, хапа його за вухо й тягне до себе. Кіть скулить очи, жалібно нявчить... далі-ж, немов дїткнутий електричною искрою, вириваєть ся й тіка під кожду, лишивши на руці мучительки червоний слід гострих пазурів. Счинаєть ся вереск...

— Що там таке, Марино? — кидає роботу мати.

— Та то проклятий кіт драшнів дитину...

— У тебе все щось станеть ся... Забав її зараз, чуєш, як зайшла ся...

Починаєть ся гуцюканнє. „Ну, тихо, не плач, гоп-гоп! гу-цю-цю!... А-а! погана кіця! ми-ж тобі дамо!... Ну, цить же, цить... гоп-гоп! гу-цю-цю!“

Але надаремно. Дитина аж заходила ся.

— Ну, цить же, цить! бо як не будеш тихо, то я тебе зараз віддам дідови Хо... — сердить ся нянька й підносить дитину до вікна. — О, бач, стоїть дід Хо з торбою на плечах... Скоро кричати меш, зараз кину в торбу... На тобі її, діду Хо, на!...

Дитина здоровими очима вдивляєть ся в пітьму, що чорніє поза вікном і затиха... В очех, ще мокрих від сліз, малюєть ся жах... Так, ті очи бачуть в таємничій пітьмі постраха дитини — Хо, сторожного, бородатого діда, з величезною торбою за плечима, повною неслухняних дитин. Якийсь холод торкаєть ся делікатного дітського тіла, щось бере зза плечей, лячно так, плакати хочеть ся, а не можна... Дитина насилу відриває очи від вікна й ховає голову в няньки на грудях.

І знов тихо в хаті.

— Мамо! — збуджує тишу хлопчик, кидаючи свою будівлю. — Мамо! А де тепер сонце?

— Сонце!... Сонце тепер спить.

— А де-ж його хата?

— Оттам за горою, де воно сідає...

— Там де живе лісник Панас?

— Еге... Але тобі спати час, дитино.

Дитина однак наче не чує материньої уваги. Вона підбіга до матери й спираєть ся їй на коліна.

— Мамо! А чи сонце має дитин?

— Має.

— А де-ж вони?

— Де? а на небі... оті зірочки, що в ночі сяють, то то діти сонцеві...

— А чом же вони тепер не сплять?

— Бо вони за день виспались, а тепер грають ся.

Павза.

— Мамо! я хочу до Петрика!...

Петрик — це син куховарки, що бавить ся часом з панцем.

— Не можна, Петрик слабій...

— А я йому занесу яблуко...

— Не можна, — сказала.

— Маа-мо! Я хоо-чу до Пее-три-ка!...

— Ох, Господи! Одно скінчило, друге починає...

— Цить міні зараз!... Не підеш.

— Маа-мо! до Пее-три-каа!...

— Чи не замовкнеш ти міні?... Марино, а заклич-но діда Хо!...

Марино підходить до вікна й грюка в шибку.

— Діду!... діду Хо!... а йдїть-но сюди... а візьмїть-но собі неслухняного панча!... „Зараз!“ — відповідає вона собі за Хо підробленим басом і відходить від вікна.

Хлопець добре розуміє Маринощу штуку; він не вірить, щоб то Хо промовив те „зараз“ таким невдатним басом, однак йому стає страшно. Він відходить до кананки, як можна далі від вікна, і починає бавитись папірцем, бгачи його

в човник. А тим часом фантазія хлопця вперто працює над фігурою Хо. Які в нього очі? Мабуть червоні, як у трусика... А ніс певно такий довгий та гострий, як у куховарки... а може ще довший... Борода біла та довга аж до п'ят... руки... Хлопцєви враз уявляють ся залізні тройчаки, що стоять у столі — такі руки в Хо... конче такі... Йому стає ще страшніше, він боїть ся поворухнутись, боїть ся зустрітись очима з таємничою п'тьмою, хоч щось так і тягне його глянути в вікно, так і тягне, так наче шепче щось: „А подивись, а подивись!“ Хлопець не може оперти ся бажанню глянути в вікно, зводить очі... і весь холоде... Там, на чорному тлі шибок щось біліє... то Хо... Божевільний жах обхоплює дитину, поширшує вініці, витягає обличчя, ворухить волоссям на голові, душить за горло...

— Діти, спати! Пора вже!... Марино, клади дитий спати!... — розтинаєть ся голос матери й будить, як зі сну хлопця.

Марина ставить хлопця на молитву.

„Отче наш, що на небі...“ — несприятно проказує він за нянькою, а сам дивить ся в бік, на вікно. „Нехай буде воля твоя, як...“ Ой там щось руками маха, аж по вікні шкряб! — тремтить хлопець. „Хліб наш щоденний...“

— Нянько, там щось дивить ся в вікно... я боюсь...

— Вигадайте, вигадайте, та такі візьме вас Хо в торбу... Ну, проказуйте знов: „Хліб наш щоденний дай нам сьогодні...“

Але хлопець вже не слухає няньки, він не може відірвати очей від вікна. Те вікно притягує його увагу, захоплює всі думки, запановує цілою істотою дитини. У вікно те дивить ся чорна, таємнича темрява, повна фантастичних істот, усяких див, повна страхіття... І все це тиснеьт ся до вікна, зазирає в хату, ось-ось пролізе крізь дірку в розбитій шибці або з лоскотом відчинить вікно, кинеьт ся до нього, наповняючи хату диким регогом...

Аж ось і ліжко. Хлопця роздягнуто, він кутаєть ся в ковдру. Нянька поправляє ще щось і гасить світло.

— Марино, посидь біля мене... я бою ся...

— Ото вигадали! Сп'ть, міні ніколи сидіти біля вас...

В хаті стає темно і тихо. Хлопець широко розплющеними очима вдивляєть ся в темряву, напружує слухи, боячись пропустити який грядливий звук. Тихо. Так тихо, що навіть калатання серця видаєть ся глухим стукотом молота по чомусь м'ягкому. Ураа... трісь!... Що це? Увага хлопця збільшуєть ся до можливих границь... Уся кров збігаєть ся йому до серця, серце почина бити на гвалт... О, знов щось замелестіло, зашкрябало... То — Хо. Ось у чорній, як чорнило п'тьмі виразно біліє борода його... ось простигаєть ся довга, костиста рука... наближаєть ся до плечий, розгорта над ними свої сухі пальці... Обгорнений невимовним жахом, утикає хлопець голову під подушку, скорчуєть ся під ковдрою, інстинктивно намагаючись статись маленьким, маленьким, яко мога меншим... щоб „страх“ не міг помітити його... Він затамовує навіть віддих, боячись подати знак життя, боячись зрадити свою присутність у хаті...

А тим часом чує він, що біля ліжка стоїть Хо й простяга над ним свої довгі, мов залізні тройчаки, руки й черкаєть ся сухими гострими пальцями його плечий...

Холодний піт від голови до п'ят облива дитину, божевільний жах побільшує вініці, відбира голос, деревинить тіло... І довго так лежить бідне хлопця, нерухоме, тремтяче від жаху, мокре від поту, аж трівожний сон, прилинувши, заспокоює нарешті змордовану офіру полохливості...

— Хе-хе-хе! — сьмієть ся Хо під вікном, де лежить хлопець. — Хе-хе-хе! І жаль бере, і від сьміху не можна здержатись! Сьмішно, коли причиною страху була лиш розпалена ува, а жаль... бо хто раз спінаєть ся з почуттем страху, не хутко зможе відкараскати ся від нього... Зросте дитина, змужніє, і багато сил, вартах кращої долі, змарнує на боротьбу зі страхом, та ще добре, як перемаже!... Шкода сил, шкода часу... А хто винен? Гай-гай! — хита головою Хо, загортаючись довгою бородою та подаючись у дальшу путь.

III.

Наближаєть ся південь, червоний південь, повний спекн й світлу. Сьвіт філями летіє з неба, словняє повітря,

несито пожира тіни на землі, загаяя їх під дерева, куші, у гущину. На що вже бувають таємничі холодики, а й туди хоч тоненькою цівкою протиснеьт ся він і сьмієть ся, радий, що знайшов і там свого ворога — темряву... Тільки в тому альтанку, що під старезним волоським горіхом в садку, не пуска його дикий виноград, звившись тісно й щільно в одну зелену стіну. Вже що не робить сьвіт — і зайчиком илгає біля альтанки, пробившись крізь листє горіха, і золотом сіткою пада на землю, і мигтить, і переливаєть ся, намагаючись пріснути ся ближче до темного закутка — та ба! Ніяк не може. Став на порозі альтанки, зазирає туди — а ввійти — дзуськи. Однак він помічає, що альтанка не порожня. Там, на зеленій лавці, обкладеній дерниною, сперши голову на руки, сидить білява панночка з смутним обличчєм. Бідна! Скрізь тепер весело, ясно, сьвіт Божий скидаєть ся на рай, — а вона сумує. Потішити-б її, попестити, та ніяк увійти, бо та темрява розперла ся в альтанці, мов паня яка — і не пускає. На щастє панночка нервовим рухом зриває листок виноградний, зробивши тим маленьку шпарку в зеленій стіні. Зрадлий пугун скаче проміннем у шпарку й трапля просто на стіл, наткнувшись на якийсь папір. Що воно за диво, папір отой? Він почина придивляти ся до його й читає з боку: „інспектор шкіль народних“. Пушту трохи звомив, перечитавши титул такої важної особи, бо почувает ся до деяких провин школярських, але незабаром осьмілюєть ся й пробіга змієть паперу. В папері стоїть, що панна Ярина Дольська наставляєть ся на вчительку в село С. Учителька! Адже й вчителька має право картати! І промінь кидає на дівчину винуватий, благоучий погляд. Однак обличчє дівчини, біде й делікатне, з виразом смутку та внутрішньої боротьби, не має в собі нічого грізного, що заспокоює й осьмілює пусту на стільки, що він почина гратись з грубою золотою косою дівчини, цілувати її повні уста, брови, зазирати в великі сині очі. А панні Ярині не до пестощів. Вона відсудуєть ся від докучливого проміння й схляєть ся над папером, читаючи його може в сотий раз. Так, цей папірець дорого коштував їй! Щоб здобути його, вона мусіла насамперед счинити боротьбу з собою, зі своїми звичками, поглядами, традиціями; мусіла посваритись з батьком, якого так кохає, довести до сліз та нарікання матір. Але це була тільки прелюдія, і поки тягла ся вона — дівчина почувала в собі силу бороти ся й перемогти. Тепер же, з папірцем цим, мусить почати ся акція, так петерпляче очікувана акція... і дивна річ! Панна Ярина в цю рішучу й важку хвилину почувала, що сили її мейшають, слабнуть, що вона вже не златна до боротьби. Ні, вже в неї стало енергії тільки на прелюдію.

Панна Ярина складає руки на столі й безсило опускає на них свою русяву голівку.

Колись вона була щасливою дитиною, коханою одиначкою багатого дітча. Одягнена в оксаміт і шовк, пересьвідчена, що найдрібніші забаванки її будуть заспокоєні, оточена роєм услужних бон та служебок, вона весело стрібала по великих кімнатах палапу, по тінистих алеях батьківського парку. Незабуття пора!

Одно тільки дратувало Яринку, робило їй навіть прикрість — це заборона бавити ся з селянськими дівчатами та хлопцями... Фі! „Хлопські діти“! — які в них манери, яка груба мова, яка моральність! Адже то „бидло“, а не люди! — чула вона навкруги. Однак мала Яринка, під уливом оточення, мало-по-малу оговтала ся з такими поглядами, ба й сама стала в такі відносини до „бидла“, у яких були батько та мати. Вона небавом зрозуміла, що мужиків сотворено лиш на те, аби орати батькови ниву, служити за фірманів, кухарів, робітників. Навіть більше. Вона сердечнійше відносила ся до справжнього „бидла“, ніж до тої „нищої раси“. Коли для забави панночки приводили перед ганок малє телятко або візник приносили шенят, Яринка обіймала їх, цілувала, пестила, знаходила „чудовими“, тоді як на дівчину, дочку наймицьки, не звертала вже найменшої уваги, наче то була не людина, а кілок, забитий на своему місци. Словом — Яринка стала панночкою, як і її приятельки, сусідки з других сел.

Минали роки, збільшуючи той мур, що стояв меж двором а селом. З одного боку були панн, з другого — „бидло“. Виросла Яринка на панцу Ярину й мусіла позбутись думки,

Generated on 2015-08-15 19:26 GMT / http://hdl.handle.net/2027/luju.301121180004172
Public Domain in the United States; Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

що все, що її оточує, належить до батька або може бути куплене батьком за гроші. Ярина знала вже, що батьки її бідніють і хоч не показують цього перед людьми, навіть трибжити не змінюють, але почуваєть ся вже потреба негайної ліквідації інтересів для безпеки, хоч неласого шматка хліба.

Тим часом дозвілле (а цього добра в панни Ярини було чимало) вкуї в допитливим розумом направили дівчину на книжки. Пожирючи без ладу сотні томів — Ярина вміла однак зібрати в головці проміння мисли, розкидані там, відгукнути ся серцем на чесні й високі поривання. Природня щирість стала тут у пригоді. Правда, кожна нова думка, що не згоджувала ся з її дотеперішнім світоглядом, викликала цілу бурю в молодій, невміщній ще душі, але мур, що відділяв її від села, валив ся й відкривав не „бидло“, а справжніх людей, з людськими інтересами, болями й радощами. Ярину зацікавило це невідоме їй „мужицьке царство“. Вона почала придивляти ся до нього на скільки це було в її змозі, — і налякалась темноти й убожества, що панували там. Боже! побіч живуть люди, брати її, і видіють в темряві та злиднях, коли вона збиткуєть ся працею рук їх?! Чи-ж після цього можна назвати себе людиною? Чи-ж після цього можна добачати в собі образ Божий?... Ні, годі! Розбити пута, що від віку сковують білі, неробучі руки, скинути полуду з очей і чесно та сміливо звернути скривдженим те, що до їх належить. Доволі бути лялькою, коли людина — то людина, і довести це треба ділом, а не словом.

Дівчина запалила ся до праці, до діяльності, поклала присвятити життя своє для тих, що досі працювали на неї. Так справедливість каже. Вона буде вчителькою, вона понесе світ у темряву, потіху — смуткови, поміч — убожеству. А що в дома чекає на неї буря, так що-ж, хіба вона не винесла вже бурі сама в собі, коли нові думки, нові почування стріли ся з її первісним світоглядом?

Дома справді счинила ся колотнеча. На Яринині пляни старі спершу дивили ся, як на дивоглядні забаганки пещеної дитини, але побачивши, що не жарти — змовили. Сльози, благання, спазми, проклони — похитнули заваяте дівчини. Але вона перемогла себе й поставила таки на своєму. Замовкли батьки, затаївши смуток у серці, однак не тратили надії, що час або який випадок звернуть їм дитину, притулять її знов до чулого батьківського лона. І випадок, на який рахували старі, лучив ся, погіршуючи й без того важку ситуацію. До Ярини посватав ся багатий сусід-дідич. Ярина спершу й слухати не хотіла про шлюб, далі-ж, скоряючись перед батьковою волею та благаннями закоханого сусіди випрохала собі три дні, щоб розважити все та поміркувати, поки дасть рішучу відповідь. І власне другого дня після цього прийшов від інспектора довго очікуваний папір, прийшов — і замість заспокоїти — збурих, сколотив її спокій, зі дна душі підняв сумніви, підтяв віру. І ось тепер сидить Ярина над тим папером, бесило опустивши на руки русяву голівку...

Вона не рада тому паперови. Так, не рада... Ще недавно, ще позавчора, як Бога з неба, виглядала його, а нині — не рада... Річ певна, що вона не зречеть ся своїх замірів... Вона ламле все — а йде туди, де їй слід бути... І не те, щоб вона не рада була... а так, не палагодила ся до нового життя, не звикла ся ще з думкою, що завтра покине батьківську стріху... По-ки-не батьківську стріху... Брр!... Ну, і чого тремтіти? Ой, ті нерви... Треба себе взяти в руки, бо нерви непотрібні для тих, що йдуть на боротьбу. А вже скільки дівчат пішло вже по тій стежці, що стелить ся перед нею... Правда, більшості дівчат тих легше було почати нове життя, ніж їй, бо більшість їх виїшла в родні убогих, в таких, де кожне, ще з молоком матери, висає потребу праці для шматка хліба. Там усі працюють, усі заробляють... Там нема традицій, які-б багом закаляли все, що вириваєть ся з зачарованого кола еґотизму та кастових інтересів.

— Зачароване коло... Ох, те зачароване коло!... — шепотять білі уста дівчини. — Чи стане-ж у мене сила, чи стане відваги розірвати його, вийти в світ широкий на боротьбу з тим, що воно замикає? Добре, я розірву його, а вийду звідти. Але чи перетриваю, проклята родино, осьміяна подружка, одна серед невідомого міні широкого світу?... Де ті сили в мене для боротьби? Де той гарт, що міг би слу-

жити порукою перемоги? Я — теплична рослинка... вибуяла в штучному теплі, у душній атмосфері теплиці... Перша буря зламає мене, вирве з корінням... І замість бажаної користі — живим докором стануть перед мене закривавлені серця родини й моє власне розбите, звівчене життя... Боже! Що це зі мною? Звідки легкодухість така? Що варте життя моє перед необмеженим морем людського страждання?... Ні, годі... Піти туди, куди серце кличе й обовязок... З силою, яку я почуваю в собі, з силою любови — можна багато зробити... Тільки не лякатись, тільки не тратити надії і... все буде добре... Що тут довго думати? Адже давно вже рішила я почати нове життя. І почну, і кінець на ньому, і нічого не мислити, і ні над чим міркувати... Кораблі спалено... І чого я тремчу вся? Чого?... Дурю себе відвагою, коли чую, що сили мої слабнуть, що я легкодуха, вікчемна істота?...

Ярина повним розпуким рухом заламує руки й відкидає назад, на зелену стіну винограду, свою біляву голівку з обличчям, покритим тінями муки та внутрішньої боротьби.

А в тремтячих тінях горіха стоїть Хо й зазира в темну альтанку, і хита старою головою, і віє холодом з бороди.

— Гай-гай! — шепотять його старечі уста. — Стільки сили молодій мати, мати життя ціле перед собою — і не зважити ся стати до боротьби з дідом, з порошком, що не нині — то завтра розсиплеть ся!... Хе-хе!... Та глянь бо, подивись!... Подивись, що на міні немає тої манги традицій, у яку ти загорнула мене... Де там! Не хоче... Не зважить ся й очий звести на діда... Гай-гай!...

— Ну й доля!... — мимрить далі Хо тоном роздратовання; — кожне уявляє собі мене, як хоче. Для одного я з торбою на дитий, з різкою в руках, другий убирає мене в шати традицій, поговору, забобонів, третій тремтить переді мною, як осика на вітрі, четвертий... а все эле та немудре! Коли-ж скінчить ся мука моя, коли-ж спочну вже, коли вже поховане мене сміливість людська?... Ну й доля, ну й люди! Аж мене злість розбира... бубонить старий собі в бороду, що м'якими сивими хвилями зливаєть ся з легеньким паром, висаним сонцем з вохкої, теплої землі.

— Чекай же, — каже він далі, — хоч помшусь на тобі, полдохлива істото, хоч полякаю тебе... Ти хочеш стати до боротьби з потужним ворогом — з убожеством та з темнотою? Добре. А чи маєш ти сили до тої боротьби — ти, слабосила жінко? А глянь-но, панно, у своє життя минуле, що ти звідти винесла? А ну подивись!...

Ах, те життя... Безжурне, у достатках, у роскошах — воно тільки розпестило її, ослабило волю... звідтиль винесла вона саму незарадність, непрактичність... Ні, те життя нічого більш не дало, не в ньому шукати джерела сили...

— І з такими засобами ти гадаєш бороти ся, — шепотить Хо. — А чи відаєш ти, нерозумна дівчино, що від тебе відкаснеть ся родина, скоро ти підеш на перекір їй, що всі, з ким ти жила досі, закаляють тебе болотом, яко зрадинцю їх кастових традицій? І до кого ти звернеш ся, коли, зламана боротьбою, запрагнеш потіхи, спокою? Хто підтримає тебе, розбиту, зневірену?

Правда... правда... Ніхто. Одна... Нема рідної душі, щоб щирим словом, співчуттем загоїла рани сердечні, заспокоїла, підтримала... Відрізана, як скибка від хліба, самотня, як хрест на роздорожжі... Пустка навкруги, холод...

— А чи відаєш ти, — піддає Хо, — що то недостатки, убожество? Ти, що зросла в роскошах, що не робила на шматок хліба? Не страшно тобі змарніти в нерівній боротьбі, дочасу класти в домовину молоде життя?...

Боже! Усе проти неї: і люди, і становище жінки, і убожество... Усе наче змовило ся, щоб кинути її в огонь, обмалити їй крила, коли вона рветь ся лиш до світла. І Ярина бачить вже свої білі, випещені руки — худими, чорними від праці, бачить красу свою змарнілу, зівялу, чуже в грудах хоре, розбите серце, а за плечима смерть... Смерть... не нажившись, не зазнавши щастя, не зробивши діла... Брр!...

— Ех, залишити-б краще всі ці мрії, — спокушає Хо, — та взяти від життя все, що воно може дати для особистого щастя, скористати ся в молодості, бо, як кажуть: „не вернеть ся весна“... А що там хтось стоїть, хтось пропадає —

заплющити очі, затулити вуха, як робить більшість — і моя хата з краю...

Боже, яка мука стояти оттак на роздоріжжі й не знати, кудю йти!... Що робити, що чинити?... Боже!... Ярина з розпучкою заламує руки і впадає в тяжку задуму.

Враз її будять дзвінки голоси. То дівчата-робітниці йдуть садком на полудне.

— Чули, дівчата, наша панна віддаєть ся. Там такий гарний панич сватає, хоч води напий ся: „Чорнявий, чорнявий, а очима так і грає... Я бачила, як приїздив, оце вже буде день зо три...

— Але віддаєть ся? Забожись, Одарко!

— Присяй Богу! А вона, чуєте, не хоче за нього...

— Слухайте, бояри, як князь бреше. А ти-ж звідки знавеш? Може той панич до тебе грав очима, от-от невидко, як старостів пришле

— Падку мій, смутку мій! А я-б що з таким чоловіком подіяла, що робити не годен?

— Оце сказала! Адже Одарка швидко свого мати ме, такого, що як говорить, той носом грає, не тільки очима.

То він приходить по останнє слово.

Вона не встигла опам'ятатись, як він трима вже її за руку й тихо промовляє тремтячим голосом:

— Пані! Я не маю ще права виявити вам, як я мучив ся, чекаючи на слово, що виробить серце ваше в відповідь на мої почуття й заміри. Я ще й досі в непевности тремчу за долю свою... і ще раз важу ся благати вас, панно Ярина: не відіймайте від мене руки вашої, хай вона буде завдатком нашого будучого щастя...

Ярина сидить бліда, непорушна, з слідами переляку та боротьби на обличчю, але не відіймає руки від щасливого хлопця.

Хо не має тут більш роботи. Похитуючи сивою головою та покректуючи, чвалає старий далі, шукаючи, де-б спочити натовленою душею, натруженним тілом.

IV.

Макар Іванович Літко встав мабуть з ліжка лівою ногою, бо так йому сьогодні не по собі щось, усе його дратує, усе турбує. У ночі, правда, змучив його поганий сон. Ото

Загальний вид звалищ Сниту Манявського. [Фотогр. проф. Воа. Шухевич].

— А то-ж! Е, не журіть ся, дівчата, кожна з вас діждеть ся! Буде пробій-голова, а масти голови не буде, ні!...

— Ха-ха-ха! Ну й вигадала, Турок ти немирований!...

Серед реготу та жартів проминула весела громадка дівчат альтанку, де сиділа Ярина, сполохана голосами, з думками, що пошлвили вже в другий бік.

Її сватають. Так. Перед нею відкриваєть ся особисте щастє, родинні втіхи, достаток, життє безжурне. Правда, вона не закохана, але їй подобаєть ся чорнявий сусід, вона нічого-б не мала проти його замірів, як би не почуттє иньших обовязків, не иньший шлях, що стелить ся перед нею. Але вона стоїть над тим шляхом і мучить ся сумнівами й шукає виходу... Вихід єсть... Одно слово — і доля її з'єднаєть ся на віки з долею другої істоти, що кохає Ярину без памяти... Вийти заміж? Хто це сказав? Ні, прич усякі спокуси, усякі викрути — вона йде за своєю ідеєю!...

У ту-ж саму хвилину в дверях альтанки мигнула тїнь, і чорнявий хлопець, здїймаючи бриля, питає присяжним барітоном:

— Чи вільно сполохати задуму вашу, пані?

Ярина жахаєть ся, блідне, поб зараз залляти ся карназином.

спинилось йому, що в його був трус, що при трусі тому знайдено кілька примірників тоненького збірника творів українського поета-самовродка Рябоклячки, збірника, пущеного nota bene цензурою, але виданого його коштом — і то в великій таємниці, треба додати. Непрохани гості грізно вишитували Макара Івановича, звідки взяв він такі страшні брошури та яку ціль має тримати їх, а Макар Іванович наляканий, арешнений циганським потом, брехав, що купив їх тільки задля їх дешевини, маючи потребу в папері для обгортання снідання своїм дітям-школярам, що він не знає, про що пишеть ся в книжках тих, бо не вмів навіть читати по українському та що взагалі нічого спільного з так званими „Малоросами“ не має й не хоче мати... Йому однак не понято віри, потягнуто його з дому, страхано вязницею, карами, засланням... Макар Іванович виправляв ся, прохав, мало не плакав, врешті почав пручати ся... і прокинув ся. Прокинув ся й сплюнув. А де-ж! Приснити ся-ж таке, змордує, нагадає дріжаками... Тут і так тремтиш весь день, спокою не знаєш, а тут же сні морочать... Тьфу!... А все через вечерок той вчорайший у „молодих“ Українців... От як не хотілось йому йти туди, а треба було... Прохано старших; якось ніяково не піти. Ну-ж і наслухав ся

він там! Це... це просто божевільні люди, ті „молоді“. Це... кандидати на шибеницю, на краший кінець! Давай їм зараз все: і свідому українську інтелігенцію, і народню освіту з добробитом, і рідню культуру, і героїв, і патріотів, і грушкі на вербі, і вірку з неба!... Ні, він не міг далі слухати, не міг пробувати далі в товаристві шалених, що самохіть ідуть під ніж... Він просто втік з вечерниць, затуливши вуха, озирнувшись, чи хто не помітив його навіть близько хати, де було зібрання.

Адже й він Українець, і він патріот... це доведено пераз і не двічі. Хто, як не він, ще за часів студентства, всім місяців висидів у в'язниці?... Правда, не в українців шукати всіх причин того вазення, але якось приємно тепер, коли вже лихо давно минуло, залічити тих всіх місяців на карб патріотичного страждання...

Далі, хто, як не він підтримує молоді таланти, так потрібні... „Малоросії“? Адже він не пожалував 100 карбованців на видання творів самовродка Рябоклячки, а позаяк творів тих ніхто не купував, на власні гроши набув сотню примірників, щоб послати на село, до своїх, і таким робом довести, що вірний демократичній асаді, не розриває звязків з народом, пам'ятає про його духові потреби... Адже всі знають, що вже десять літ збираєть ся він написати наукову розправу на українській мові, хоч та мова страх яка бідна, яка нездатна до наукових праць... Він агоджуєть ся, що не знає мови... так якось не було часу вивчитись... і через те мусть балакати по московському, здобуваючись ніколи на макаропичні фрази. Але теж відомо всім, що він все збираєть ся простудювати трохи українську мову... А на роковинах, на вечерницях, — хто так патріотично (без жартів!) не горілку, так щиро заведе пісні, вдарить тропака?... А скільки страху набрати ся, скільки натремтіти ся, скільки обережності треба, щоб не зрадити ся перед ворогами. І це ще не патріотизм? Мало на цьому ще? А вони патріотів шукають!...

Макар Іванович здвиг плечима й почав ходити по покою взад та вперед. Очевидячки думки ці не заспокоїли його. Щось ще турбувало його, залазило до серця, зазірало під шкуру комахнею. Макар Іванович був неспокійний. А ну-ж, борони Боже, хто спостеріг, як він виходив або виходив з зібрання „молодих“? А що тоді буде? Погана справа. Лихий поніс його туди, до тих божевільців. Чи не краще то було піти на „вінт“ до сусіда? Ат!! А тут ще сон такий, наче віщує щось. Погано. Е, що там врешті сон! Дурниця. Воно якось не пристало навіть людині з вищою освітою, з поважним становищем значного урядовця вірити в сни, як вірять у них темна, неосвічена баба на селі... А про те на серці наче миши шкрябають.

Макар Іванович зупинив ся перед дзеркалом, звідки ви-зирнуло до його чепурне, але помяте вже обличчє з шпакатою бородою з довгим українським носом, хитрими синими очима та виплеканим волоссям, що мов кримським смушком криввали йому голову. Кокетним, навиклим рухом поправив він бороду й волосся, осьміхаючись до думки, що не понизив ся ще курс його в жінок. Але це не помогло. Сон та вчорайший вечір не йшли йому з голови, дратували нерви. Він усе сподівався чогось лихого.

Ураз — дзвінок.

Макар Іванович так і жажнув ся, так і затремтів увесь. Нespoкійним поглядом окинувши покій, неов бажаючи за-печнитись, чи там нема чого небезпечного, він сам побіг відчиняти двері.

— О-ох! — з пільгою зітхнув Макар Іванович, вертаючись до покою з пачкою кореспонденцій. — Листоном!

Нервовим рухом відкинув він на бік „Свѣта“, „Кієвську Старину“, „Зорю“ й узяв ся за листи.

Відкритка. Від кого-б це? А-а, від брата-бурсака.

Прочитавши заледві кілька слів, Макар Іванович почервонів, підлигнув на місці й в найвищому обуренню кинув відкритку на стіл.

— Це... це... це чорт зна що таке!... — скрикнув він. — Це просто нікчемність... Писати до мене по українському на відкритці... компромітувати мене!... Відкритку кожне може перечитати, кожне може побачити... Я не дозволю так компромітувати себе... Я ж йому перепишу „патер-ностер“.

Макар Іванович бігав по хаті в сильному роз'ятренню, наче з відкритки тої зняв ся рій віс та покусав його. Врешті, трохи заспокоївшись, він узяв картку в руки, щоб дочитати.

— Ну, що-ж там особливого. „Я здоров, коханий брате... як твоє здоров'є?... на сьвятки може приїду...“ От і все... Ну, взяв би, і написав би по „російському“... А то... — Макар Іванович здвиг плечима і сердито подер відкритку на дрібенькі шматочки.

Другий лист, вже у коверті, викликав тільки усьмішку на уста Макара Івановича. Одна вельми поважана особа, звертаючись до його патріотизму, прохала поратувати молодого українського письменника, якому тепер дуже скрутно; особа та зіставалась в надії, що Макар Іванович дасть протже її місце в своїй канцелярії, бо ще недавно натякав, що потребує помічника. Макар Іванович осьміхнувся. Нема дурнів! На цей гачок його не зловив! Він буде приймати в канцелярію „молодих“? На віщо? Щоб скомпромітувати ся, щоб мати неспокій, а то — хто зна? — може й великий клопіт? Хіба він не знає тих шибай-голів, купаних в окропі!

— Ні, красенько дякую, — розводить він руками з уклонем, наче перед ним сидить та особа, що писала лист. — Звертаєть ся до патріотизму? Згода. Даю п'ять... ну, десять карбованців до складки на заповогу голодному, але встроїти палець межі двері... уклібно дякую... Може хто другий з'охотить ся...

Осьміхаючись, Макар Іванович зараз же написав солодку відповідь, виставляючи прикрість, яку зробила йому неможливість дати місце певній особі через брак ваканції й за-печнюючи заравом, що почуваеть ся до обовязку зробити все можливе для українського письменника.

Задоволений зі свого дипломатичного маневру, Макар Іванович заклеював лист, коли з другої хати як бомба влетів його чотирілітній синок.

— Папа! папа! — загаласував він. — Мама сказала, чтобы ты послалъ по водку!...

— За водкой... за водкой, а не по водку!... Скільки уж раз я зам'бчаль тебѣ, мужиченочк ты зтакой!...

І роздратований український патріот, забуваючи на хвилинку на свій патріотизм, вибіг до другого покою, гукаючи на жінку:

— Мама! прошу тебе звернути увагу вчительки нашої на те, як балакають наші діти! Адже вони страшенно калічать „російську“ мову! Це Бог зна що таке... це ні на що не схоже!...

Макар Іванович хвилюєть ся, бігає по хаті.

Усе наче змовилось сьогодні, щоб дратувати його: і листи, і діти, і згадки вчорайших вечерниць... Ай, ті вечерниці!... недурно кажуть, що як має скласти ся лихо, то Бог і розум відбере. Треба-ж було зробити таку капітальну дурницю — піти на ті вечерниці... Бути не може, щоб не пронохано, хто там був, про що балакаю... і тоді... прощай, Макаре Івановичу!... Попрощай ся з посадою, з родиною і в двадцять чотири години... Ото вклепав ся, ото вскочив!...

Буйна фантазія тручає бідного Макара Івановича по похлості в якусь чорну безодню, звідки нема стески на верх. Страх обгортає його такий, якого він не пригадає в дитинстві навіть. Нашевне сором переміг би той страх, коли-б наш патріот міг збоку глянути на свою громадську відвагу, чи то пак на брак на неї. Але де там йому до сорому, коли шкура в небезпечности! Шку-ра, розумієте ви? шку-ра!!

Макар Іванович так завзято бігає по хаті, і так кривить ся, аж дід Хо, що вже давненько крізь вікно придивляєть ся до цієї сцени, не може вдеркатись від сьміху. Старий знає, що небезпечність не скалмутить льояльного життя добродія Літка й весело хіхікає.

— Хе-хе! От ще перелякана людина! Хе-хе! Міні-б нічого й стояти тут, так втішно дивитись, коли доросла людина, громадянин, мов заяць той полохаєть ся аби чого. Почекаю ще часянку, забавлю ся, бо нічого нема втішнішого, як такий страхополох — „філ“.

О, знов дзвінок!...

Макар Іванович аж кинув ся, так той дзвінок прикро вдарив його по напружених нервах. Яке там лихо! Дзвонить тай дзвонить? Марійко, Варко! Не чуєте, що там хтось дзво-

нить? Швидче відчиняти!... Макар Іванович, бажаючи дізнатись, хто прийшов, кризь відхилені двері зазирає у передпокій... зазирає у охолони. Ой, леле! Офіцер... з білими шліфами... Макарову Івановичу аж в очех потемніло, аж в п'ятах похололо... От й справділо ся його передчуття. От і нещастя!... Блідий, переляканий Макар Іванович підбіг до столу, скинув на його очима, ухопив „Зорю“ і не вважаючи на протестуюче „Д. Ц.“, укинув її під стіл, у кошак. Залевнившись, що в хаті нема більш нічого „небезпечного“, він скупчив усею силу волі, щоб дати обличчю своему спокійний вираз.

І саме був час. У хату вступив гість... військовий лікар, знайомий Макара Івановича.

Х-у-у! Як же він налякав його!

Макар Іванович ледве перевів дух. Третячий, блідий, він привитав ся до доктора, попрохав його сісти.

„І чого він ходить до мене, отой ворохобник? промайнула думка в голові Макара Івановича. Атже я вже раз не пізнав його на вулиці.“

— Почну, коли дозволите, просто з діла, яке привело мене до вас, — почав гість, сідаючи на диванку проти господаря. — Учора ви так хутко покинули наш гурт, що...

— Голова мене розболіла так, що повірите, ледве до ліжка доплентав ся, — скривив ся Макар Іванович.

— Ото-ж і ми так доміркували ся, що ви либонь, занедужали... Як вам відомо, — вів далі доктор, — позавтра в місті Луцькому має відбутися гучний похорон нашого славного письменника, що сими днями помер. Шануючи заслуги його на полі українського письменства, а також виходячи з засади, що нам потрібні тепер межі иньшим і маніфестації, які-б свідчили про існування наше, перед широкою публічністю показували, що ми живемо, ухвалила громада наша прийняти уділ в тому похороні депутацією й вінком на могилу покійного. Вінок вже замовлено і гроші на нього помалу збирає ся, але...

„Чого це він хоче від мене? чи не гроший, часом?“ міркував собі Макар Іванович і перехопив, виймаючи калитку:

— Прошу не забувати, що й з мене належить ся частка на вінок...

— Спасибі, — обізвав ся доктор, ховаючи жовтий папірець. — Властиво тут річ не в грошех, а в депутації, — казав він далі. — Ми ухвалили вибрати трьох: двох молодших і одного старшого. Громада наша, чолом даючи перед вашим патризотизмом і заслугами, припоручила мені прохати вас поїхати депутатом на похорон і завести вінок, що я й чиню тепер з пряминістю.

Макар Іванович зразу налякав ся.

Може це небезпечно? Але такі почесні запросини приємно полоскотали його піху. Так! Не помилила ся громада, називаючи його патризотом... Він так любить Україну й той добрий український люд! Бідна, бідна Україна, чого-б він не зробив для неї!..

Макар Іванович цілком розкис. Він дякував за честь, запевняв в своему патризотизмі, розводив ся над браком інтелігенції української й урешті обіцяв, умовившись що до своєї ролі з громадянами, виїхати завтра в місто Луцьке ранішим потягом.

— А хто їде з молодих? — зупинив він виходячого доктора.

— Семен Пилипчук з Андрієм Гавриленком.

„Погана кумпанія“, подумав Макар Іванович, кривлячи ся. Доктор попрощав ся й вийшов, обіцявши за дві години прислати вінок, а Макар Іванович лишив ся у хаті.

Ба не сам, бо й Хо втис ся за доктором і причаїв ся в куточку, звідки вигідніше стежити за кожним рухом тіла й духу Макара Івановича.

Макар Іванович пройшов ся по хаті, затираючи руки. Він радий. Він завжди був певним, що заслуги його, яко патриота, не загинуть марне. Золото — скрізь золото. Він навіть не дивуєть ся, що споміж чималої лічби громадян вибрано його депутатом на похорон. На честь таку він має право... Тільки... навіщо ті двоє молодших? Вони якісь... нелевні... Адже можна-б було запрохати когось зі старшини — правда, не таких славних патризотів, як Макар Іванович, бо не всі-ж

знавали вязищі, видавали твори Рябоклячки, збирали ся писати наукову розвідку — але все-ж людей певних, поважних, а становимеш... А то... Семен Пилипчук... Андрій Гавриленко... Чекайте! Який це Андрій Гавриленко? Чи не той, часом, що недавно був під доглядом? Як же це він, Макар Іванович, урядовець, людина офіційально льоальна прилюдно виступить з ним у такій справі, що вже сама з себе трохі... як би це сказати?... ну, трохі небезпечна! Ні, це Бог зна що таке! Це... це... просто неможливе! Тепер такий час, такі умови, що, як плюнути — підпасти під категорію Українофілів, сепаратистів, політично небезпечних et caetera. А на що це? Тай межі нами кажучи, до чого нам тепер ті маніфестації, до чого такий бучний похорон, з вінками, з прожовами, з комедіями? Умерла людина — поховати йй тихенько, зійтись потому в гурточок, згадати небіжчика, помянути слезовою [дяною, шепнув внутрішній голос Макарову Івановичу, але він не звернув на це уваги], посумувати, що бідній Україні нашій щербата доля забирає крашних синів — і розійти ся тихенько по хатах, не третячи за власну шкуру...

Макар Іванович задумав ся. Непотрібно, цілком непотрібно поклавив ся він з обіцяною їхати на той похорон. Що то в нього — дві голови на плечех, щоб отак ризикувати, або слава захистить його від всевидючого ока? Краще-б було відмовитись, краще-б не їхати. І як можна бути таким необережним?! Цілий вік мати на меті обережність і так вкленати ся? Ат!

— Що мені чинити, що робити? Адже я згодив ся, обіцяв! — бігає по хаті збурений Макар Іванович. — Тепер якось ніяково навад дітти... А їхати не можу... і не поїду, ні за що не поїду... Але що мені зробити, як викрутити ся, Боже!...

Макар Іванович бігає по хаті, як нав'язаний, а Хо не може даї витримати в своему кутку. Його розбира такий сьміх, що аж колки під грудьми спирають.

— Ха-ха-ха! — регоче ся старий, узявшись у боки. — Ха-ха-ха! Чи бачив хто кумеднішу фігуру? Оце „філ“, так „філ“, чистої, мовляв, води... Ха-ха-ха!...

Біла борода Хо трусить ся від реготу, аж холодний вітер їде від неї, а наш патризот тіпаєть ся, мов у пропастиці, уявляючи буйною фантазією всі наслідки своєї необачної обіцянки. Тут і компромітація, і втрата місяця, і дбшпити, і таке страхїття, що й малим дітам не снить ся.

— Не поїду! — рішає він врешті. — Не поїду!

— Барин! — ускакує служебка. — Там припесено з крапиниці такий вінок з срібла, що аж сяє на сонці...

— Дурна! — гримає на неї роздратований Макар Іванович і сідає за стіл.

„Що його зробить? — міркує він. — Напишу хїба, що несподівано заслаб і через те не можу їхати.. Доведеть ся день, зо два не виходити на вулицю, посидїти в хаті, та що-ж робити! Усе-ж краще, ніж компромітація...“

І Макар Іванович гладенькими фразами [звичайно московськими] виливає на папері жаль, що несподівана слабість змушує його зрестись великого обовязку, ба й чести в ролі депутата виявити свій невтішний смуток над сьвіжою могилкою українського письменника, і через те відсилає вінок, у надїї, що він дістанеть ся не в гірші руки...

Одно можна додати: Макар Іванович не збрехав; він справді заслаб... від страху.

V.

Хо вступає в здоровезну кам'яницю, лізе, покруктуючи, по ступанці високо, аж „під небо“, і втискаєть ся в маленьку кімнату, в найтемніший закуток. В кімнаті, як в ульїку: гучний гомін молодих голосів брешить усіма тонами радості й смутку. То за столом, при сьвітлі лампи, зібрала ся в гурточок молодїж, щоб їм розійтись ріжними шляхами, в останне може поділити ся вражіннями пережитого та надїями на будуччину.

Бачить Хо перед собою людей повних сили, енергії, віри, злучених з собою теплими, сливе братерськими відносинами. І не диво: усі вони грїли ся біля одного огнища, кожен брав звідти сьвітло й тепло. Огнище те — любов до країни своєї, до свого народу; сьвітло — то ідея, що дала зміст життю, то сьвідомість своїх обовязків; тепло — віра

в перевагу добра над злом, правди над кривдою, світла над темрявою...

— Братіки мої! — здіймає річ оден; — розходимось ми ріжними шляхами, розлучаємось... Розлучаємось, на віки злучені одною ідеєю... ідеєю наційно-культурною відродження країни нашої. Перед нами життя, перед нами робота... Розійдімось ми парусами сонця, понесемо світло у темні закутки... Розпливёмсь глибокими річками, зросімо рідну землю, і „як дівочі вінки зазеленють наші ниви“... Не лякаймось великості праці, не жахаймось дороги важкої. В ідеї нашій, в нашій праці, в нашій сьміливості — сила наша. Пю за сьміливість!

— За сьміливість! — лунають голоси, вторуючи брязкоту чарок.

— Хе-хе-хе! за сьміливість... — глузливо шепотить Хо. — Розійдемося парусами... розіллёмся річками... Хе-хе-хе! Ой, як устануть тумани, як закутають паруси ті, як потиснуть морози та скують річки — побачимо, куди дінеться сьміливість ваша!... Хе-хе!... А про діда Хо й забули? Не пам'ятаєте, яку чудодійну силу має борода його? Ге? А цього не хочете?... — І Хо трясє бородою, сповняючи хагу холодним вітром.

Але молодіж з усьмішкою слуха старого. Лякай, діду!

— Нам скажуть, що думки наші не нові, — обзивається другий; — і ранійш не одне чисте серце загрівалося такими-ж ідеями... Та тим то й ба, що тоді тільки ідея набирає вартості, коли поростає тілом, переводить ся в життя. Перевагу нашу я добачаю найголовнішою в тому, що ми поставили собі завданням перевести наші ідеї в життя і певні, що зробимо все, що в нашій силі й змові... Будьмо перед усім скрізь Українцями — чи то в своїй хаті, чи в чужій, чи то в своєму краї, чи на чужині. Хай мова наша не буде мовою, якою звертається ся лиш до челяди... Хай вона брешить і розгортається в родині нашій, у наших зносинах товариських, громадських, у літературі — скрізь, де нам не заціплено... Не попускаймо собі навіть в дрібничках. Несімо прапор справи нашої в дужих руках, а будьмо консеквентними, не відділяймо слова від діла... Не жахаймось, що діло те таке велике, таке важке... Робім, що можемо: на яку-б дорогу не ступили ми — йдім сьміливо, пам'ятаючи, що всі дороги провадять до Риму... А поки що, нам треба праці, праці і праці... Я, як ви знаєте вже, маючи шматочок власного ґрунту, їду на село господарювати... Придивляючись ближче до життя села, я пересвідчив ся, що навіть одна інтелігентна людина може багато там зробити, скоро потрафить забезпечити собі поважанне та вплив. Аби охота, а знайдеться змога приложити руки й до освіти, і до поліпшення економічного та морального стану нашого люду.

— А сила ворожа? А кроти, що стануть підиривати будинок твій? А шинкар? А жмикрути всякі? — аж підскакує на місци Хо, трясучи бородою. — Чи-ж ти гадаєш, що то жарги?

— Знаю, — веде далі будучий хлібороб, наче відповідає на запитанне Хо, — що доведеться мні рахувати в чималими труднощами, стріти багато перешкод, але те-ж багато й віри в мене у свою ідею, багато сили молоді, багато енергії вкладу

я в свою працю! Пю за працю на пожиток країні нашій, панове!

Випито за працю.

— Приймаючи цей тост, — обзивається третій, — додам кілька слів. Пригадайте собі, панове, байку про селянина, що, вмираючи, на пучку прутиків показав синам, яку силу має єдність. Ото-ж єдності, яка робила нас з кволиків навіть одиниць незламанною силою, — потребуємо й ми... Важка праця, перешкоди, що неминуче стануть нам на дорозі, усякі ліхі пригоди — здолають аламати хоч які сили, хоч яку енергію, і горе людині, що в таких обставинах почується самотною, відірваним листком... Ото-ж треба нам цементу, щоб на рівні з ідеєю зв'язував нас до купи, а таким цементом уважимо я щирі, чисто братерські відносини межі нами, обопільну поміч, пораду... Опріч двох тостів: за сьміливість і за працю — пю ще й третій: за єдність!

— За єдність! — торкнулись всі чарками.

У маленькій кімнатці чим далі стає гучнійше. В атмосфері повній налких речей, сьміливих поривань, надій, енергії, повній безкрайї віри в ідею та власні сили, загарітї юнацьким запалом — гарно почувається ся молодіж. Байдуже їй, що Хо з усієї сили намагається налякати її: то бородою

має, в вітром холодним дріжаки посилаючи, то відхилив заслону, показуючи спокуси й небезпечности, що жріють на шляху життєвому... Байдуже!... Палка молодіж у живі очі сьміється старому, кенкує з його заходів, зве його порошном.

Хо має причину радити, бо хто-ж то, як не він нарікав на подохливість, що трима його на світлі, не дає спокійно зложити кісток у домовину? Але Хо не сьогоднішній, він старий, як світ, його не зведеш. Ох, багато бачив він на віку своєму! Бачив він і таких, що, повні молодечї відваги, викликали на герць погуги зла, а як прийшло що до чого — шерш-ж пятами накивали. Ставить ся, як лев, а гине, як

муха. Бачив Хо таких, ох, бачив і тешер... Не вірити. Просто не вірити, щоб ця палка молодіж, скоро зіткнеться зі справжнім життям, витривала боротьбу з його чудодійною силою, не підхилила ся їй. Адже й такі Макарі Івановичі мали свої хвилини зваги, а теєр що з ними стало ся? Пожаль ся, Боже!...

— Слова, фрази!.. — шепотить Хо; — це аби-хто зможе! А от ділом довести відвагу й то не нерозсудливу відвагу, а таку, щоб довела змогу повсякчасної праці — це я розумію! Не могу, правда, наперед сказати, що ви не здатні на це, але не повіру, поки життя ваше не покаже вашї правди... А тоді... о, тоді страхови Хо лекшо стане, бо ближче буде до могили...

Хо слухає, як молодий лікар розгортає пляни своєї лікарської та просьвітної діяльности на селі, де має замір оселитися. Він веде боротьбу з темнотою, з забобонами, з ворогуваннем селянина до інтелігента, організує дешеву медичну поміч... Чує Хо, як сільський учитель обіцяв хитро-мудро керувати поміж підводними каміннями сучасних порядків, а таки доплести, куди треба, таки досягти мети своєї... А ось починаючий письменник нахваляється ся щиро взятися за працю, за поважні студії, простати свої ідеї та працювати не то в сьвято, але й у будень... І Хо неможе його ніяк алякати

Околиця Сниту Манявського з его звалищами.

[Фотогр. проф. Воя. Шухевич].

ані цензурними умовами, ані фатуєм українського письменника писати gratis або за „біг-дасть“...

— А ти, попе, пам'ятай! — чує Хо сливе над вухом. — Ти можеш найбільш зробити!

Але „ліп“ тільки осміхаєть ся, бо дуже добре знає, що не калачі та ковбаси тягнуть його на село.

Хо услужно підсуває йому згадку про консисторію і, трохи засоромившись, мовкне, побачивши зневажливий рух будучого попа.

Довго ще, мов улїк той, гуде маленька кімната „під небом“, довго ще чекає Хо, аж поки братерський поцідунок на прощання не закінчить цього памятного вечора.

— Не полекшало міні в того, що глянули міні сьогодні в вічі, не полекшало... — шепотить Хо, плентаючись за останнім з гостей. — І не полекша, аж пересвідчу ся, що не порожні згуки лунали там у кімнатці, що час і життя не зламають відваги вашої... Почекаю ще... почекаю...

* * *

Минає кілька літ.

Змордований вічною блуканнюю, змуджений похлопистою всього живучого та невдячною ролею страху, скандибає по курній дорозі Хо, підпіраючись довгим костуrom.

— Скучно на світї, душно на світї... скрізь повно страхополохів... — мимрить старий у роздратованню, а ти волочись по світлах, не бачучи кінця-краю своїй мандрівці... Ох, важко, важко, спочати-б уже... — зітхає він до спокою.

— А що це манячить у лїворуч? — зацікавив ся Хо, зіпд руки вдвляючись у далечинь, що червонїла вся в проміннях заходячого сонця. — Село? Не піду туди: остобїєлі міні оселї людські... Е, ні, стривайте, зайду, бо тут живе той хлібороб-інтелїгент, що то нахваляв ся запровадити на селї нові порядки... Побачимо...

Сонце вже сідало, коли Хо входив у село. Насамперед, як пристало порядному подорожному подавсь він до коршми. Але що за диво? коршму хтось обгородив, прибив нову табличку над дверима та повигаляв звідти, мабуть, усіх панищ, бо якось там так дивно тихо, мов у церкві... Хо наблизив ся, глянув на табличку й прочитав: „Школа“. Е-ге-ге! Ось воно що! Недавно була корчма, а тепер школа. Де-ж коршма? Хо обїйшов село, але коршми не було. Чудасія, та й годї! А що то робить пан дїдич, цікаво глянути? — подаєть ся Хо до чепурного двора, що дивить ся на нього осяяними вікнами. Старий присуваєть ся до вікна, зазира в середину й бачить: у хатї, за столом, сидять гостї: учитель та селяни. Усі вони, вкуї в господарем, шось пишуть, рахують, віркують. У кутку двоє дїтїй грають ся, деклямуючи байку Глїбова: „Вовк та ягня“.

— Що вони там рахують? — шепотить Хо, прислухаючись. — Еге! ось що: касу осадну заложили. Бач їх! А це знов що? Гомонять про якусь землю, що грозада має купити в сусїднього дїдича. Еге, він таки оре перелїг свій, той хлібо-об! Що-ж далї, що ще нового?... Хо однак мусить відірвати увагу від товариства, бо в хату вступає жінка господаря, звертаючись до дїтїй чистою, несланою мовою:

— А йдїть, дїточки, грати ся в другу хату, бо ви тут заваджаєте...

За якусь часинку господня знов увиходить, прохаючи всіх на вечерю. Здивований Хо бачить, як усі посполу сідають за стїл і каже до себе: „А диви! тут наче нема пана й мужика, а самї люди“...

По вечерї гостї примощують ся, де кому вигіднїше, а господар виїмає останнє число „Зорї“ і починаєть ся лектура.

Тут вже Хо не витримує. Його обхоплює непереможне бажання викликати відважного господаря на останню боротьбу з собою. Хо збирає всю свою потугу: проймаючим холодом віє борода його, чудодїйна сила, мов хмари ті, насуває найстрашнїшої картини перед очн лектора, а лектор наче не помічає сього. Але врештї, почувши присутність страху, він відриваєть ся від „Зорї“, обертаєть ся до Хо і дивить ся йому в вічі довгим, зважливим поглядом...

І враа Хо помічає, що від погляду того діють ся з ним незвичайні речї: з борода вже не віє проймаючий холод, вона

тратить свою чудодїйну силу, тіло його меншає, лекшає, немов частина його парю взялась або порохом розсипалась; Хо чує, що на душі в нього стає легше, відрадїйше, що більш таких сьмїливих поглядів — і скінчить ся його довїчнїя мандрівка, і складе він на спочивок свої старї, натрудженї кїстки...

Хо відступаєть ся від вікна, низько схиляє сиву голову і, чолом даючи перед повітним лицарем, шепотить:

— Спасибї!

Зрадїлий Хо біжить далї. Його кортить побачити всіх, що памятного вечора, в кімнатці „під небом“, об'явили війну страхови, пучи за сьмїливість. Чи то всі вони витрївали, як хлібороб той? Чи тож усі, мов подарунком найдорожчим, потїшаєть його сьмїливим поглядом? Ей, коли-б то, коли-б то!...

Хо йде далї, не чуючи втоми, не вважаючи на глупу віч. Ось і небо осьміхнулось перед свитанням ось і сонечко землі вродливий на добридень дало, а Хо чимчикує, поспїшаючи до села, де молодїй лікар, вірний своїй ідеї, мав розгорнути свою лікарську та просьвітну практику. Врештї — село. Хо підїйшов до села, і перша хата, яка кинулась йому у вічі — була шпиталь. Ця маленька, чепурненька хатинка серед саду — шпиталь, місце страждання і заразом боротьби з тим стражданням. Хо став на порозї, зазирнув у середину. Що там? Чи нема лікаря? Ні, єсть: він на сьому місци, біля хорих. Тільки він не помічає Хо, що всіма силами намагаєть ся звернути на себе його увагу; лікарєв просто ніколи. Тут нового хорого привезено, там операція, а то треба й ліки самому налагодити. Сила роботи! Довго чигає Хо на хвилину, коли лікар буде вільнїшим. Аж ось і дочекав ся. Лікар іде до дому, обїдає, а по обїді замикаєть ся в своїй хатинї, щоб ніхто не перешкаджав йому писати популярний виклад з гігієни для селян, звичайно мовою українською... Опцю то хвилину й уважає Хо за слущну для свого досьвіду. Він дїймає труднїшка холодом, він малює перед ним картину недостатків, убожества, бо що даєть сїльська практика? Він показує йому всі засоби темної сили, що воює зі світлом та чесною працею. Дарма! Не жахаєть ся лікар, а зводить на Хо очі й провирає його яєням, сьмїливим поглядом чесної людини...

І знов чує Хо, що сила його слабає, що сам він меншає, і з вдячним серцем, повним поважання, низько вклоняєть ся лікарєви, шепочучи своє:

— Спасибї!

— А як там піп? — літа думкою Хо. — Пійти-б поглянути, чи не дурно він осьміхав ся того вечора, як нагадувано йому памятливість?

Незабаром Хо в попа. Що се? Він — бібліотекар? В хату вступають дїти й дорослі, а він виїмає з шафи книжки та роздає, роблячи уваги, даючи ради... Що се? Левїцький... Барвїнський... Чайченко... Самї українські книжки? А ну, потретьми, добродїю, поноїдж дріжаків... Що-ж, не лякаєш ся? І ти дивись ся міні просто в вічі! — каже здивований Хо і мусить вклонитись добродїєви.

А вчитель?

І мчить ся Хо до другого села і мусить вклонитись вчителєви, бо він сьмїливо пливе поміж камінням до мети, ні на хвилину не забуваючи своїх обїцянок, своїх обовязків.

— Еге-ге! поталанило міні, — радїє старий. — На добру стежку вступив я, піду і далї по їй...

І ось перед ним маленька хата, а в хатї тїй, зігнувшись над столом, худий, блїдий, змарнїлий — працює український письменник і лиш велика душа дивить ся з його великих очий. Ледве-ледве пізнає Хо в ньому того юнака, з повним, рум'яним обличчєм, що рвав ся до слова памятного вечора. І не дивниця: життя йшло, а було в життю тому і кайдаків, і голоду, і холоду, і всього, що мусить зазнати сьмївак невільного народу.

— Три чисницї до смерти, — рішає Хо, дивлячись на його. — Покинь, бо вреш! — лякає він господаря сьвітлички. — Бачиш, який холод йде з борода моєї, а бувають краї, де ще холоднїше...

— Покинути? — обзяваєть ся тихий голос з над столу. — Ні, не покину. Вмерти я можу, але що зроблю, те буде зроблено. Холодом же не лякай мене, бо поки жевріє огонь, що маю в серці, міні буде тепло й добре...

І Хо стриваєть ся очима з худю, мізерною людною, і не витримує того погляду, повного віри, повного кохання до країни своєї...

І ще раз склоняєть ся Хо перед силою, високою й сильнішою від сили страху.

Вільніше зітхнув старий страх, і радісно й легко зробило ся на серці в нього. Йому забажало ся самотини, бо похливі люди, що стрівались по дорозі — стались гидкими йому. Чим дуц покинув Хо людські оселі й подавсь ген-ген полями аж до лісу. Тут, на знайомій галяві сів він, загорнув ся сивою, мов туман той, бородою, та й замислив ся.

Сидить Хо і не помічає, що все живе в лісі під впливом страху затаїло дух, перестало жити, що навкруги його запанувала мертвота, прикра тиша. Пташки ушухли, звірину причаїлась, малі комашки завмерли в травиці. Рослини боялись навіть тягти сік з землі, пили холодну росу, виправити зібгані листочки, розгорнути звинені квітки. Пустотливий парус сонця зупинивсь у зеленій гуштині, та лиш здалеку придивляв ся до сивої, мов туман той, борода Хо, боячись наблизитись до неї. Тихо було, мертво. Але Хо не помічав сього: він сидів замислювшись, з радісною усьмішкою на устах, з надією в серці. Надія та сягала аж у ті часи, коли сьмилливість візьме верх над страхом, і Хо зложить на спочинок свої старі, наболілі кістки...

1893.

ЖМУТОУ.

Достяг він схований свій жмуток
Давно пожовкнувших листів, —
Старий і дорогий здобуток
В безодню сплинувших годів.

Огнем палив той жмуток руки;
Бо, беручи його, він знав,
Що, повний тріпота і муки,
В останній раз його він брав.

Ось розгорнув ся лист закритий,
Дорожний лист проміж всіми;
То лист від милої, облитий
Колісь гарячими слізами.

Вона писала: „Сонце сходить
І світ ясний на землю лє;
А понад мною ніч заходить,
Що людям світу не дає!“

Вона йому казала: „Друже!
Веселий погляд мій погас;
В немічних грудях нив дуже
Важкою вразою підчас.

Ти знаєш сам, що в иньшу пору,
Як сон очий, було, біжить,
Я без омани і докору
Уміла вірить і любить.

Тепер, коли що ти згадаєш
Заглянуть іноді сюди, —
Свої лади не пізнаєш, —
Так краще чекай і не йди!“

І стиснув він листа рукою,
До його чолом припадав...
Що-ж, мила, здіялось з тобою, —
Пожовклий жмуток не сказав!

Яків Щоголів.

ДО РОЖІ.

Чом же ти красная рोजе мой
Сумно голівку к землі приклоняєш,
Чом же зелені листочки роняєш,
Чом же, скажи ми, о мила мой?

Вечером ясним злетить соловій,
Місяць вириє мов князь між зьвіздами —
Ти соловейка огорнеш вітами,
Голос полє ся єго золотий.

Що дня звитас небесна роса,
Щоб твоє личко хороме промити,
Мусить тя кождий, о рोजе, злюбити,
Всіх бо чарує чудова краса.

Цвєтїв царїце найкрасше блєстїш,
З груди солодким ти тхнеш ароматом,
Любїть твоєю коронов квітчати
Скранї дївчина; усїх ти плївиш.

Рожї вилїтас поєзїя в пїснь,
Рожами лїта вїнчїть молодїї,
Снїть ся на рожках любовї надїї,
Щастїную рожка пробрзує жїзнь.

Чом же ти красная роже мой
Сумно голівку к землі приклоняєш,
Чом же зелені листочки роняєш,
Чом же, скажи ми, о мила мой?

Важко сказати, гїркая ми жїзнь,
Буйно круг мене остї заростають,
Сонечко ясне менї заслоняють,
Кажуть, що брїдка пожрє мене плїсьнь!

Роже, бодрї ся, свобїдно меш жїть,
Завїстна хопта тебе не столочїть,
Погань усюди на свїтї морочїть,
Роже крїпї ся, ковєць все вїнчїть!

Плакати рожїце їм не тобї;
Бач, вже косар там косу наклепє,
Прїїде небавом, хабуз постїнає,
Рожка о давнїї забудє журбї!

Л.

ДІД МИКИТА.

Оповідання Івана Спілки.

Старий уже дід Микита — мабуть років сімдесят є. А тепер вік який! Як 50—60 років прожив — ото вже і вік увесь. Ото вже і лагодись в далеку невідому дорозу. Старий дід Микита — що й казати! Сидіти-б йому, особливе змюю на печі, та їсти колачі. Але-ж ні, не всидиш! Життє його складо ся так, що й тепер треба робити, треба шклувати ся самому та не тільки за себе, а й за тих онуків, що покинув йому син його Василь Баби його давно вже нема — років вже з вісім поминуло, як вона умерла. Потужив він за нею, поплакав, але-ж потім, як і кожен, почав забувати. А до того ще і невістка у його була добра гарна жінка: вона гляділа його і жаліла, мов рідного батька. Та як було добрій людині і не жаліти старого Микиту, того Микиту, що нікому нічого злого не вдїяв, а навпаки гонобив завсїгди помогти бідному чоловікови, привитати його добрим ласкавим словом. Таким він був і до своїх невістки та сина і дуже кохав ся у своїх онуках, що було їх тільки двоє: дївчинка Прися років семи та Михайло на три роки старший від своєї сестри. Завжди, як тільки випаде вільна хвилинка, він бере Присю, садовить її до себе на колїна і гойдає або розказує їй яку небудь казку; тутечки-ж біля його притулить ся і Михайло і дуже щильно слухає діда. Гарна була уся дідова сімья, тільки небагата. Правда невтомна праця Василєва й невістчина побільшувала прибуток у вбогому хазяїствї, але-ж цей прибуток був дуже невеликий, не дуже значило ся від його в хазяїствї. Це бачив і дід Микита і не дивлячись на свою старість те-ж робив; робив усе, що тільки міг, на що ставало в його сили. Гарна була сімья, добре вона працювала, думаючи колїсь ви-мачкуватись з убожества. Але-ж, кажуть, лихо ходить не по кому иньшому, як по людях.

Невістка мочивши пізно в осени прядиво, застудила ся. Та і як було не застудити ся, коли вода тоді вже на поверсі замерзала тонкою кіркою. А їй же доводило ся стояти в тій воді по коліна і тяти голими руками холодні помоки прядива. Застудила ся вона та й байдуже, не звернула на це ніякої уваги — звісно, як більшість людей, а особливо простих, каже: „Та воно і без ліків перейде, воно минеть ся і без фершала та доктора“.

Але не перейшло воно й не минуло ся, а стало ся те, що невістка через тиждень лежала вже хвора та така хвора, що навіть і забалакувала ся. Уся зробила ся, мов огонь, так наче в печі подумям обдяє. Як-не-як, а довело ся кликати фершала, а потім і лікаря, та тільки вже було пізно, ні той, ні другий не могли пособити хворій. Пролежала вона два тижні та й Богу душу віддала. Зостали ся у хаті дід з сином та онуками.

Погане було життя без жінки у хаті, а особливе ще з малими дітьми. Але-ж нічого не вдієш, треба було якось жити, треба було звикати до такого життя. Живити ся вдруге, хоча-б тільки задля дітей, Василь не міг, не міг власне через те, що дуже любив свою Галочку і своїх дітей.

„Хіба чужа жінка може бути їм матір'ю — ні ніколи. Цього зроду-віку не було, щоб мачуха була гарною матір'ю задля чужих дітей. Ні, вже я краще сам доглядати му їх, та й батькові вони не чужі — він же їх і любить,“ — так думав Василь.

Отже не міг він завсідги бути з дітьми, як матір; звісно чоловіче діло — не жіноче: жінці найбільш доводиться бути в хаті, через це саме діти у неї завжди на очах і вона більше і швидче ніж чоловік, може задовольняти їх требам і бажанням. Чоловік же робить більш надвірню роботу або у полі, чи в лісі і не може так доглядати дітей, як мати.

Наймичку, щоб доглядала дітей, Василь не міг узяти, бо їй треба платити, а платити нічим, та не тільки наймичку наняти, але-ж треба було навіть самому іти куди небудь наймати ся. Куди-ж іти, як не на заробітки і Василь думав рано до весні залишити, дітей на батька, а самому йти на Кубань.

Порадившись з батьком він так і зробив: пішов на заробітки. Важко йому кидати дітей, але-ж він знав, що дома зостає ся батько і що він дивити меть ся за їми, наче свого ока і не дасть нікому їх образити. Знав він добре і те, що діти треба годувати і що поблизу віде так не заробить, як на Кубані або на Донщині.

З найпершим гуртом по весні пішов Василь із свого рідного села на заробітки. Не думав він, що більш вже не побачить ані свого села, ні батька, ні дітей. Певне, коли-б він знав, це ніколи-б не пішов, як би погано не жило ся, як би не бідкав ся, а все-б востав ся дома. І дома можна було заробити на прохарчування та хоч на яку небудь одежину, або на зиму вистарчуване... Пішов Василь, а Микита зостав ся з дітьми — втішаєт ся їми, мов янголятами. Ніколи він не жалієт ся, що йому важко або що. Він і обід зготує і діти нагодує, і приспить їх, що-разу розповідаючи їм тоді яку небудь кавку. Тільки хліба не міг він спекти і кожного разу прохав тоді до себе жінку сусіди.

Так ішов час. Збіг уже й місяць, як Василь пішов на заробітки, а листа від його ще не було.

— Що це і досі нема ніякої чутки від Василя! мов би обернув ся дід з розмовою до дітей. Казав, як тільки найметь ся, зараз і відпише, а от і ні словечка, уже-ж він певне знайшов собі роботу.

— А може й ні, мов би виправляв син свого батька.

Минуло ще два тижні: дід зайшов у волость спитати ся, чи нема там йому від сина листа. Як же зрадів, коли почув від писаря, що є повістка на лист з п'ятнадцятьма карбованцями грошей.

— Коли-ж їх можна відібрати? — питає дід.

— Мабуть, діду, прийдеш третім днем, бо тільки завтра поїде до міста, повезе подати, він і листа твого з грішми відбере, вернеть ся-ж він пізно, — казав писар.

— Ну, спасибі Вам! — подякував старий і пішов з волости.

На третій день він прийшов знов до волости і десять карбованців грошей, промовив:

— Оце-ж тобі десять цілкових, а пять залишую на подати, бо все одно їх колись треба класти.

— Та то-ж може Василь тоді самі віддасть усі відразу, — зазмагав ся дід.

— Е, чи віддасть, чи ні, а як тепер хоч трохи віддам, то все безпечнійше буде та і для його легше, — казав старшина.

— Та воно то так-отже і мені треба грошей. Ви самі добре знаєте, які у нас позички, а харчувати ся треба: дома-ж двійко малих...

— І тобі діду треба та й сюди треба грошей. Ви самі усіх або хоч більшости, тільки пять цілкових, а харчувати ся треба: Микита бачив, що змагати ся нікуди, я-ж не беру це по Божому. І промовив ніби з усмішкою: й ні трішки не пособило-б це змагання, він узяв від старшини листа і гроші і промовив ніби з усмішкою: — Спасибі і за це!

Потім він обернув ся до писаря, щоб той прочитав йому листа. Писар прочитав, але-ж вимовив наперед на свержку. Василь писав, що наняв ся на „строк“ аж до Покрови за 80 карбованців, 15 цілкових узяв задатку і послав їх у листі. Писав ся ще за дітей, за батька, чи здорові і більш нічого. Лист був коротенький, очевидячки тому, хто його писав, було ніколи. Але-ж і цей коротенький лист приніс Микиті велику радість. Та тільки ця радість була задля його остатня...

Місяців через два після цього діда Микиту покликано було до волости. Тут йому писар вчитав з бомаги, що син його Василь умер від холери в Щербанівській станиці на Кубані. А тоді саме холера лютувала.

Мов хто келепом ударив по голові старого; він захитав ся і трохи-трохи не впав; очі у його зробили ся якісь божевільні, а далі обгурнули ся смутком, потім на очах забреніли сльози. Старшина, як дід поточив ся, ухопив його за руку.

— Ну, що-ж поробиш — на те Божа воля, — втішав він Микиту. — Проти Бога нічого не вдієш.

Микита не розумів цих слів, в цю хвилину він нічого не розумів і навіть не міг ані слова промовити. Його думки, його дуна витали десь далеко, там де умер його любий, єдиний син, єдина надія.

Так проминуло кілька часу. Нарешті писар непрямно промовив:

— Ну, чого-ж стоїш, діду, іди собі до дому, більш ти нам не потрібен.

Дід прийшов к памяті і спитав:

— Та чи правда цьому?

— Звісно, правда коли це пише становий, — мов би дивуючись відказав писар.

— Ага, становий, — так наче у ві сні пробалакав дід і пішов з волости.

Його старечі ноги, знеслені такою острою несподіваною звісткою, ледви-ледви несли його по вулиці до дому. Дорогою він нікого не бачить, нічого не чув. Поштар, що біг парок кіньми, трохи не збив його з ніг. Насилу дійшов він до своєї хати. По дорозі йому люди скидали шапки, витали його, здоровкали ся з ним, але-ж він не розумів, на віщо це так вони роблять і хоча сам теж скидав шапку, отже це робило ся у його несамохить.

У дворі під повіткою сиділи його онуки і щось майстрували. Він побачив їх і з очий у його скотили ся дві гарячі великі сльози. Щоб діти не помітили його сліз, він уперед, ніж підійшов до них, втер рукавом очі і обличчя. Але-ж тільки що він надійшов, як сльози знов полили ся і на цей раз вже просто, мов град, посипали ся. Не зміг старий удержати ся, побачивши бідних сиріт. В голові у його стояло щитанне:

„Що з вами тепер буде? Літа мої вже дуже не молоді, — думав він; — чи проживу-ж я доти, поки ви самі здужати мете заробляти? Чи вистачить у мене сили прогодувати вас?“

— Дідусю, чого ви плачете? — скрикнули обов і кинули ся бігти до Микити.

— Гірко, діточки, живеть ся на світі, — промовив він.

Generated on 2015-08-15 19:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/luju.30112118004172
Public Domain in the United States; Google Digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-g004172

— Болить у вас що, дідуно? — питали діти, не розуміючи його слів.

— Болить, мої любі, болить, мої мастівяточка, усе болить.

— А ви-б пішли у хату та лягли, -- раяли засмучені діти.

— Нічого, воно поболить, поболить, та й перестане. А ви-ж чого покинули свої іграшки?

— Ми, дідуно, не будемо грати ся, як ви не підете та не ляжете в хаті, — казав хлопець.

— Ну, то я й піду, мої голубятка, грайте ся собі, — і він пішов у хату.

Мов темна ніч, така темна, що навіть не видно перед очима свого пальця, обновили сумні думки Микитину голову. Ніколи не доводило ся йому пити такої гіркої, як тепер. Саме найбільше лихо, саме найважче горе, довело ся йому терпіти на старість, тоді, як чоловіча істота бажає вже відпочинку, тоді, як руки й ноги слабнуть, а в голові стає все менш думок, тоді, як серце, пошарпане життєвими пригодами, не має сили повернути життє на свій лад.

„І на що воно все скоїло ся! За чий гріх, за яку провину. Я гаразд памятаю усе своє життє: не було в йому нічого, за що-б так важко карати“. Старий силкував ся пригадати, відшукати в своєму житті такий гріх, але-ж ніяк не міг. „А може вже моя пам'ять зробила ся така-ж, як і я, так ні-ж: я мов на долоні бачу усе своє минуле життє. Ну, гаразд, хай я може й нагрівив, але-ж за що карати цих нещасних сиріт. Адже-ж вони певне нікому нічого злого не заплідили, бо вони ще тільки нарікають ся на св'ят Божий жити... Де-ж твоя, Господи, правда?!... Тьфу, дурний! Що це вже я розум згубив, чи що. Хіба можна мені старому так казати, так думати! Боже милосердний, прости мені, я не знаю навіть, що я верау... Вже-ж Твоя Господня воля: Ти караєш, Ти й милуєш“, — так думав Микита. „Одне тільки я, Господи, знаю, що Ти мені залишив цих бідних сиротят. І я повинен їх глядіти, повинен їх навчати на все добре і гарне, щоб вони зробили ся правдивими добрими людьми і мали Бога в серці. Я повинен їм стати за батька й за матір. Боже милосердний, дай тільки мені сили зробити це!“

* * *

На селі діда Микиту дуже любили. А тепер, як почувли, що Василь умер і що з дідом зостало ся двоє онучат, то ще більш, ще дужче жаліли старого. Худоби у його ніякої не було, хлібець же був посіяний і знайшли ся добрі люди, що попорали і навіть перевезли цей хліб у двір до Микити. Іноді сам, а іноді до старого приходив хто небудь із селян помолити ся. Не забували про його і жінки: хто приносив йому молока, хто сира або шматок сала чи паляницю або періжків. Особливе в неділю таких гостей у його завжди було чимало. А діти радіють та заглядають, хто що приніс, звісно діти то їм і цікаво знати, чи періжок з маком, чи з кашею або може ще з чим небудь. Дід тільки хрестив ся та дякував людям, що вони не забувають малих сиріт. Дякував Микита людям, дякував і Богови.

— Слава Господеві за його милосерде до нещасних сиріт! — казав старий хрестячись. — Звісно, у Бога, кажуть, усього багато: Він покарає, Він і помилує.

Але-ж дід Микита не покладав ся цілком на Бога, так щоб екласти руки і ні за що не брати ся. Він робив і робив так, як не завжди роблять і молоді. Він і куховарив, він і хліб молотив, він і вяв, він і молот; і на городі треба, і дров роздобути треба, і треба піти попрохати волів або коня, щоб перевезти їх. Важко було дідови, але-ж він ніколи не жалів ся на це. Де в чому пособляв йому й онуки, як от картоплю копати на городі або дровець урубати. Михайло навіть і молотив, тільки не великим, а маленьким ціпом, що дід назварошне зробив задля його, коли той в одну голову захотів молотити. Хлопця щирість до роботи дуже тішила Микитине серце і полекчувала важну дідову працю.

— Гарно й дивить ся, як таке мале хлопця щиро хапаєть ся за кожную роботу, навіть і за таку, що не подужає, — казав дід знайомим людям.

А онукови, щоб додати хлопцеві ще більш щирости і поповажання до праці, іноді казав:

— Роби, сину, роби; бо хто робить, той і їсть, наше хліборобське діло таке, що як не робити меш, то й пропадеш з голоду... Та хто робить, того й люди поважають і Бог того любить... Будеш робити — будеш хазяїном, усі тебе шанувати муть. У тебе ще є і сестра: виростеш, і про ню не забувай, то й Бог тебе не забуде. Знай, що у неї нема нікого, опріч тебе та мене. Ну, та я вже старий і мені не багато востало ся доживати віку, а ти тільки нарікаєть ся на св'ят жити.

Такечки не раз балакав дід з своїм онуком. Хлопцеві це дуже припадало до вподоби і він почував себе щасливим, що дід балакає з ним, мов з великим. А дід знав, як глибоко западають його слова в душу дитині і кожного разу, де тільки міг, казав хлопцеві, як треба жити, як поводити ся з людьми. Ніколи хлопець не чув від діда нічого поганого про людей, ані ляв ся старий, ані корив нікого.

— Чоловік є Боже творіння, — казав Микита: — за що-ж його ляяти? Та не тільки людей, а й кожную твар, чи то скогиняку, чи иньшу яку небудь, не можна ляяти. Хто лає людей або твар яку, той значить лає самого Бога.

* * *

Одного дня, це було зимою, у діда Микити не стало дров: треба було денебудь роздобути, бо в холодній же хаті не сидіти, та і зварити дітям на обід що небудь треба-ж було. Але де-ж його роздобути? Іти до сусіди прохати — йому ніяково, бо він вже певне їм і надокучив своїм проханням; іти-ж до других — хто зна, чи дадуть йому там, бо не в кожного і дрова були.

„Чи не піти в казюний ліс, тут близьенько, то я швидко і справлю ся: візьму віровку та й принесу на собі“, думає Микита. „Але що-ж це я красти му, чи що-б то? Чого-ж красти му — піду простісенько та й візьму. Адже-ж я не ламати му з живого дерева гілок, а назбираю долі сушняка, а його стільки там гниє кожен рік! Та й те сказати, що ліс хоч і казюний, а все-ж від Бога, та й ми не чії, як божі“, так думав Микита. „Не пропадати-ж бідолашним дітям від холоду та голоду“, — додав він ще сам собі і, одягшись, витяг знід лави віровку і вийшов потихеньку з хати, щоб не збудити дітей. Йому хотіло ся, щоб поки вони повстають, принести дров і затопити в печі.

Ліс, куди пішов Микита, був недалечко, не більш як сажнів на півтора. Ліс був страшенно великий і густий, а через не і лісничих та об'їздників, що гляділи його, було те-ж немало. Не крадучись, не ховаючись, а навпаки твердою ногою пішов дід у ліс мов би він був запевнений у тому, що йде у свій власний. Увійшов старий у ліс і зачав збирати гілки. Не легко, дуже не легко було йому це робити, бо снігу напало чимало і треба було заторо кожную полівачку, кожную віточку видобувати знід снігу. Хоч і не великими руками збирав він мерзлі гілочки, та ті подрані рукавиці, що були у його на руках, мало угрівали його старечі руки: пальці у його почали мерзнути, ноги те-ж та ще до того в халаві понабирав снігу. „Треба швидче“, думав він, „а то ще тут замерзеш“.

Ось він уже назбирав чималу купку дровець: звязав їх віровкою, скинув на плечі і пішов. Тільки що він вийшов із лісу, як зустрів ся з лісничим, що йшов з супротивного боку з рушницею в руках і собакою. Собака було кинув ся до діда, але-ж лісничий дуже загомонів на його і він вернув ся назад.

— А хто це тобі, діду, дозволив брати дрова?

— Ніхто, я сам, — відказав Микита.

— Добре, значить, простісенько сказати -- накрив. Яке ти смієш красти в казюнному лісі дрова? — вже сердитийш обернув ся лісничий до діда.

— Хіба я крав — я так назбирав, знід снігу навкопував, адже-ж вони все одно гниють.

— Та тобі-ж яке діло до того, що вони гниють — хіба воно твоє, чи-що! — згрізнув ся лісничий.

— Звістно, ліс Божий, та й ми люди його, то хіба не можна назбирати вязанку сушняку, — спокійно відказував дід. Та ще до того я живу бідно: нема у мене у дворі нічого опріч хати та двох онучат. Та ти мабуть і сам знаєш добре,

бо хоч і не в нашого села, а все-ж таки буваєш у нас на селі: я те-ж кілька разів бачив.

Лісничий справді чув про діда й про його убожество, але-ж не міг стерпіти Микитино змагання і весь спалахнув, мов огонь.

— А мені яке діло до того, як ти живеш! Ти знаєш, що я повинен берегти ліса: от я тобі і покажу, який це ліс Божий. Ходім до старости — він тобі скаже, чи маєш ти право красти дрова, — промовив лісничий і вийшов укупі з дідом на шлях, щоб йшов через село.

— Голубчику, ріднесенький, не знаю як назвати, зглянься хоч не на мене, то на тих безщасних сиріт, що живуть укупі зо мною! — благав уже дід лісничого.

Але-ж розпалений лісничий не звертає тепер уваги на дідове благання і вів його просто до розправи. Тут він післяв зараз сотського по старосту, бо було ще рано — і в розправі, oprіч двох десятників, діда та сотського не було ще нікого. Незабаром прийшов й староста.

— Що тут таке?
— А от я вам привів зодія, що накрив в казюпному лісі дров, — поважно казав лісничий. — Так ви його приставте до „земського“.

— Та ви-б його простили, бо цей дід не має нічого, тільки і єсть у його, що двоє маленьких онуків, це він задля їх і дров набрав. Він з людей і живе: той дасть те, а иньший друге, йому і дров дають, а це бач вівів ся з топлява, — прохав староста.

— Повірите панотче, хоч би вам полінце або трісочка була у дворі... — почав дід.

— Ні, ні, ні за що не прощу, хай знати ме, що то ліс не Божий, хай знати ме, хто йому хазаїн, — сердито казав лісничий.

І як староста не прохав, а дід і собі і в ноги, навіть кланяв ся, та ні, ніщо не пособило.

— Панотче, відпустіть мене, бо ви-ж знаєте, що у мене дома нікого нема, oprіч двох малих, може вони тепер уже повставали, а мене нема — благав Микита старосту.

— Та чого-ж тобі тут сидіти: дрова ці зостануть ся гут, а ти, хоч і до дому йди, бо ти нікуди з села не втечеш, — казав староста.

Лісничий зачав було змагати ся за це з старостою, але цей скавав, що його діло тільки приставити до розправи, а не порядкувати тут і що не він, лісничий, одвічати ме, коли що трапить ся, а староста.

— Знаєш що діду, — обернув ся до його панотець: — знавідь ся ти до дому, а тоді прийдеш до мене набереш вязанку дров.

Микита так і повалив ся у ноги старості. А ліснику було байдуже: він на це не звернув ніякої уваги.

— Ну, вставай, Богови треба кланяти ся, а не мені, — узявши діда за плечі, підводив староста.

Незабаром усі троє вийшли з розправи і кожен пішов своєю дорогою.

* * *

Через місяць після того, як Микита ходив по дрова в казюпний ліс, він відібрав з розправи повістку. Повістка була від земського і визначала місяць і день, коли треба було з'явити ся до його на суд.

— Ну, що, діду, лякаєш ся? — казав староста Микиті, як віддавав йому повістку.

— Та чого-ж його лякати ся: хіба я яке злочинство зробив, душу загубив чи що...

І справді, не лякай ся, діду; наш земський, кажуть, добрий пан, нічого не буде, — втішав панотець Микиту.

— Та я й сам добре знаю, що то-ж таки людина освічена — він зрозумів, що я не красти ходив...

Минуло ще кілька днів: дід Микита зайшов до старости у розправу сказати, що він завтра раненько піде в Комарівку до земського, бо завтра той день, в який йому треба бути на суді.

— Куди ти там підеш, ми завтра те-ж ідемо з писарем в Комарівку то і тебе візьмемо, — казав староста.

— Може ви не рано поїдете, а мені треба бути рано.

— Та й ми поїдемо не пізно: приходить завтра, розвиднить ся сюди, а відсіля й покотимо... А то-ж можна при такому холоді йти старому чоловікові — Ну, спасибі-ж вам за ласку! — дякував шов з розправи.

Другого дня уранці о дев'ятій годині уже в Комарівці у земського в будинку, там людей. Тут дід дізнав ся від писаря, що його рати меть ся найпершим, тутєки-ж він побачив чого, що привів його з дровами до розправи.

Чимало довело ся дідови і иньшим людям поки з'явив ся земський. Це був маленький худенький з чорними скляними очима, з чорним густим волосє було низенько підстрижене; на носі лари, що причіплені до тонесенького ретязочка, цем ретязочок цей був привязаний до гудзяка, знявши окуляри і витираючи їх біленькою — Я, — відказав дід.

— Тебе обвинюють в тому, що ти року крав дрова в казюпному лісі, — дивлячись у якийсь папір, що лежав на тебе ввіймав саме толі, як ти виходив з визнаєш себе винуватим?

— Ні, паночку, я не крав: я просто так узяв — почав дід.

Земський зглянув ся з своїм писарем і усміхнув ся. — Так як ти кажеш? — обернув ся він знов до діда, вже зовсім не сьміючись.

— Не крав, — єйже Богу не крав, — божив ся дід. — Крадуть у ночі, а я пішов у день та й те, що я ані жадної живої гілочки невідломив, а викопував своїми руками злід снігу сушняк, однаковісенько воно-б і так пропало, погнило.

— А тобі-ж яке діло: адже-ж воно не твоє власне, а казюпне, а коли не твоє, то хай хоч і гние, а ти неповинен його займати.

— Паночку, голубчику, коли-б не така убогість, я-б і не пішов у той ліс, а то звісно нічим і витопити — не замерзати-ж у холодній хаті, та ще хай би вже я сам — ну, туди старому й дорога, а то-ж зо мною лишили ся двоє онуків-сиріт, ні батька, ні матері нема, тільки й рідні їм, що я.

— Ну, значить ти визнаєш себе винуватим, — промовив земський. Потім дістив з столу книгу, розгорнув її сам на тому місці, де лежала закладка і прочитав: „Маючи на увазі таку те статтю такого то закону, я присуджую тебе на три місяці кари при земському будинку“.

— Паночку, ріднесенький, а як же зостануть ся ті нещасні сироти! Хто-ж їм зварить їсти або хто приляне за їми, бо oprіч мене у його нікого-нікого нема, — дід тяжко заридав і унав панови у ноги.

— Підведись, бо я нічого не можу зробити: не не я, а закон тебе карає, а до твоїх дітій закони байдуже. А коли вже тобі їх так жалко, то треба було подумати про це ранійш, саме тоді, як ти ушов у ліс, — навчав земський діда.

— Боже, коли-б я не думав про їх, то хіба пішов би у ліс: сам би я як небудь прожив...

— Ну, слухай, тепер вже того не вернеш, а мій рішинець буде незмінний. Коли-ж ти незадовольнений моїм рішинець, то у протягу цілого місяця ти маєш змогу жаліти ся на мій рішинець, тільки зарані кажу, що з цього нічого не вийде, бо твій вчинок такий, за котрий не можна простити.

— Паночку, голубчику, ріднесенький не губить, не губить же тих бездольних сиріток, бо вони неповинні ні в чому, — знов повалив ся Микита панови у ноги: сльози, мов горох, так і котили ся з очей на маленькі блискучі панські чобітки. Дід навіть обхопив їх руками і цілував...

— Візьми, Терешку, його і виведи відсіля геть, — гукнув сердито земський до свого служки, що стоав у порозі і дождав панського наказу.

Терешко, здоровий високий чоловік, узяв діда за плечі, підвів його і повів з хати на двір. А дід тільки виводив:

Generated on 2015-08-15 19:32 GMT / http://hdl.handle.net/2027/luju.30112118004172
Public Domain in the United States; Google-digitized; http://www.naturhistorisches-museum-wien.ac.at/

як тільки хіба такі діди вий- Микита був він судить діло розби- і того лісничого

простої, чоловічок його були окуляри, другим кіт-у діда земський, хусткою.

UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Господи, за що ти так тяжко караш тих безвинних сиріт!...

Так нещасно скінчило ся дідове старання про те, щоб його онуки не замерзли в холодній хаті...

Вовк та овеча рада.

Байка *Василя Ріденка*.

Під лісом за селом у пас
 Чабан старий селяську отару пас.
 Там із землі неначе могилки
 Купками виростали
 Пошарпані на кусні скали;
 Там гнав що божий день наш Гіря овечки.
 Травиці то на скалах обмалъ дуже,
 Та що робить! яка вона й не єсть,
 З десяток літ, чи й більш, отарі служе!
 Та й се сказати-б їй у честь,
 Що із під скелі жерело тече:
 Єсть вівцям де води погожої напить ся,
 У затінку беріз мож в літку захистити ся,
 Як сонечко із неба припече;
 Та й від биди
 Куди
 Розбігтись по просторі єсть!
 Одно отарі горе, що від ліса
 Готовий таскати овець в свою нору,
 Чатує вовк, старий гульвіса,
 На ню.
 Хоч він боїть ся вівчаря й собак;
 Хоч як
 Тремтить нераз, щоб шкуру
 Не здерли з него вороги,
 Та вже чи-ж годен той хижак
 Змінити вовчюю натуру?
 Та й як зміняти, як гудять у череві пустки?
 Ось нині третій день, як наш вовчище їв;
 Зовсім віннащо він зморив ся!
 Вовк похудів,
 У вовка зір посоловів;
 Ба вже де й голосок єго,
 Такий грімкий, страшний було,
 Тепер потах, погас: зовсім не той зробив ся.
 Ледви вовк лізе із нори,
 Насилу ноги тягне, сновигає,
 На берег ліса виступає
 І ледви-чутно до юрби
 Овець він річ таку зниммає:
 „Мої любезні сестри і брати!
 Не подивуйте, що говорю
 Так вовк до вас. Ох, тяжке-важке горе
 Збудило совість у моїй душі
 І я, що грішник був до нині,
 Хочу поправитись! Я каю ся за всі
 Грїхи мої повинні й неповинні
 І рад би злюю відмінити натуру!
 Та щоб чим швидше се зробити,
 Бажаю мир я з вами заключити!
 Готов я навіть скинути вовчу шкуру,
 Щоб з вами,
 Як брат зо ширими братами,
 На дальш в любі та згоді жити.
 Най стане поміж вами рада,
 Мене приймать до свого стада,
 А я вам ліс і пашу відпущу;
 Вже ви єї без дозволу вживайте:
 Най від сьогодні буде ліс і паша
 І ваш і наша!
 Лиш об одно не вас прошу,

Послухайте, мої ви любі! Не пытайте
 Собі поради
 Ні в чабанів
 Ні в тих скажених, алючих псів:
 Бо щоби не прийшло між нами до розради!
 Самим вам звістно, що ті пси
 На сьвіт увесь словутні брехуни,
 А чабани то горлодраки
 Саме такі, як і собаки.
 Крім того ще й вони
 До мене личні вороги!
 Се люди без чутя й без віри:
 Вони по сьвіту набрехали,
 Що гірш вовків звівря ще не видали,
 Що ми грабіжники
 І хижак
 Без міри!
 Се, ви самі, здорові! знаєте — брехня
 І допевнились ви того на-віч!
 На ню зловити мож дурне теля,
 Та певна річ:
 І найменше ягня
 Занадто мудре, щоб не няти віри
 Тим низьким клеветам, що плещуть бузувіри!
 Так дайте ви сьогодні тут на згоду руки:
 Пришліть у ліс своїх послів —
 Найлучше мудрих баранів,
 А впрочім ваша воля й рішинець:
 Про мене! шліть собі й овець! —
 Щоб можна прискорить час приязни та злуки,
 Щоб поцілунок мир і я скріпив!“

На вовкову масну тираду
 Давай овечки рада в раду:
 Зібрала ся в цілу громаду
 І нумо ме-ке-ке, що й як?
 Хто бевкне: „треба!“ — хто: „не треба!“
 А далі вступив старий баран-буцак
 І всім довів найбільш рогами:
 Що як, мовляв, подружимось з вовками,
 Так жити мемо з ними, як з друзями!
 І вигін наш і скали й ліс з травами:
 І що, мовляв, тоді і неба
 Самого для овець не треба! —
 Тим словом бесідник овець мов медом маже;
 Кричить громадський збір: „Баран тут сушу правду каже!
 І ще лиш посла вислати-б нам слід,
 Нехай він з вовком утвердить завіт!
 Кого-ж на посла?“ —
 Барани горлають
 На повну губу залихватську:
 „Шшлім вівцю громадську!
 І так вона нікому не належна,
 Єї післати річ безпечна!
 Чи згода?“ —
 „Згода!“ —

Висилають!...
 Не хочеш, бідна, йти, мов пташечка об лід, —
 Нещасна ти головка! —
 І беш ся й трусиш ся!... Та барани рогами
 Женуть тебе до вовка!
 Затряс ся вовк на radoсах! зубами
 Заблис, поцілував: цмок-цмок!
 І позабувши приязнь, поволок
 Вівцю у ліс, щоб на обід
 Похрумати єї з кістками.
 * * *
 Вхитрились до села вражки,
 Чужим живуть, чуже глотають!
 Їх говять пріч: вони трохи
 Із голоду не поздыхають.
 Та що! Премудрі барани
 Громаду й чорту в яуби вбагають!

ГРИГОРІЙ СКОВОРОДА,

його життя й діяльність.

— Написав Д. Пісочинець. —

[Конець]

Найсамперед українська громада поділяла ся тоді на дві первні частини, що поміж їми не було правди та рівности; менча частина, пани та козача старшина, панували, а більша частина, козаки та поспільство, були їхніми підданими. Що далі, то перша частина набирала ся більших та більших привілеїв, а друга втрачала самі звичайні права людини. Нарешті козаки та поспільство стали панськими підданими і джерелом їхнього веселого життя. Одні з селян робили панщину, другі сиділи на чинші; опріч цього вони мусіли ще давати панови осенщину грінши, хлібом, пшницею, вівцями й и. Ці датки пани міг і побільшувати й зменшувати; та мало було тих, що зменшували, а більшість, навишкі, пильнувала висмокати з селян усі боки. Про це добре свідчать самі привішані панів у Квітчинних творах. Ось вони: Вижималов, Драчугин, Кожедралов, Плутовкин, Жиломотов. Але ми маємо й інші свідчення. Д. Бакай каже: „Панщина, що її спочатку обмежено двома днями на тиждень, згодом досягла 4 та 5 день. Люди жаліли ся, що їм ніколи собі і на хліб заробити. А усякі інші податки були такі завеликі, що зовсім нищили господарство селян“. Але це ще не всі способи, якими пани обдирали своїх підданих. Вони давали ще селянам у позичку збіжжя та гроші, а потім дерли з нелюдськими відсотками; віддавали на продаж свій крам, визначаючи таку велику ціну, що за неї не можна продати, а гроші брали усі до копійки, не вважаючи на те, чи спродав він, чи ні, чи взяв таку ціну, яку вони хотіли, чи менчу.

Не задовольняючись пануванням над поспільством, пани простирали свою дужу руку й до козаків. Вони примушували їх робити на себе, гвалтовно займали козачі ниви, млини, сіножаті та риболовлі, приводили їх у так убожество, що вони не могли вже відбувати військової служби і повергали в підданих. Козаки казали, що не мордували так пани яцькі своїх підданих та не забивали до смерті киями, як пани свій.

Отаким робом пани забезпечували усі що найменчі свої потреби та навіть примхи, а тоді їли, пили, гуляли та бавились мисливством, рибальством й иньчими забавками. Мимо повсякчасної гулянки, частенько справляли ся ще свята та бенкету. Тоді приїздили пани мало не з цілого повіту, з дітьми, родичами й челятю та гуляли днів по два, по три й більше. Господар ласкаво конкетував увесь цей тиск людей та ще й їхніх коней. Але багаті дуки і тим не задовольнялися ся, а посилали свою челядь займати на обід усіх, хто йти не або їхати не повз двір, а не згоджується ся, то рубай йому колеса. Картина бенкету, намальована в „Пані Халаяському“, пияцтво та гуляня, що їх зобразив Шевченко в „Княжні“, малюнки ситости та ненажерства в „Старосєвських панах“ Гоголевих, усе це — тільки частини однієї великої картини, картини української гостинности, ласування та розкошів. Ласування було головною й відмінною рисою панства того часу. На його та задля його люди покладали більшу частину свого життя, задля його вони висилували на панщину своїх підданих, за ім не було часу на питання розумового та морального життя! Проф. Сумцов каже: „Слобідсько-українське панство у Квітчинних творах це купа людей ліньких, неосвічених, а іноді ще й вередливих та жорстоких. Квітчинні урядники з панів або бють за те, що ім не дають хабарів, або за те, що підносять хабарі, а вже невідмінно бють. Пани українські не то, щоб міркувати, з ненавидять і тих, що міркують“; а д. Бакай пише: „Пан, котрого не спинав уряд, а сам він дивив ся на свої урядові обовязки тільки з боку їхнього виску, був поганим громадським діячем, а ще гіршим громадським борцем. На поході, в суді, по канцеляриях та скрізь, де можна узяти, здерти, він брав, не соромлячись ні хабарів, ні утисків, ні затаювання громадських грошей. Ні сльози, ні благання не спроможні були його розжалобити“.

Не вважаючи на велике число шкіл, рівень тогочасної освіти був занадто низький. Відомо, що освіта, се-б то знана ступінь гідности, виробляється не самими лише школами, але й усіма иньчими умовами життя якогось там часу. Нове українське панство в формах свого життя ішло слідком за панством польським; від його воно переймало зверхні форми панського життя, зберігаючи серединне досить грубе суттє, властиве усім війнолюбивим народам. Не грубий від природи український нарід, заведений історичними обставинами в умови невгавучої війни, сам здичів та зашкарубів. Моральна проповідь духовенства, школа та монастирі тільки спинали розвиток того здичіння, але не були снажні збудити почуття альтруїзму. У кращому разі добре почуття задовольнялось вандрівками на прощу, будіванням церков, постригом у ченці, а що найбільше, боротьбою за віру, що ставала тим завязітша, що побожніші були вороги. Війна та її побічники — сила усякого лиха, що від неї народжається — мимоволі зашкарублюють владу людську. Завязітте та запецкість, що дорого цінують ся поміж войовниками, є, під зглядом гуманізму, гірке з'явище лютооти, властивої тим людям, що стоять на низькому ступні просвітньому. Але це гірше мусить впливати така боротьба вікова, невгавуча, що у її бере участь увесь нарід і вигубляє він усіх ворогів; а така самє боротьба вела ся поміж Українцями та Ляхами за 16-го та 17-го сторіччя. Нема ніякої рані думати, що панство Слобідської України відрізняло ся у цьому разі від панства України Наддніпрянської. Ріжниця, коли й була, то хіба невеличка. Маймо на увазі, що Слобідську Україну заселили утікачі з України Наддніпрянської, що це були що найбільшчі нащадки тих самих кривавих лицарів, та що вони 17-го та 18-го сторіччя те-ж воювали за нову, немилу та непривітну вітчизну.

Задля перероблювання отаких зашкарублених елементів треба тих інституцій, що гуманізують, треба життєвого ладу, що впливає як найдужче, треба діяльної, натхненої заповідями євангельної любови школи; а що ми маємо натомість в Слоб. Україні? Крицацький лад з хабарями, утесками, продажем, що пронизали усі сфери державного та суспільного життя Московщини, інституції в дусі деспотизму та свавольства¹⁾, мізерні шкілки, що по них, часом з дивовижним завязіттем, але даремно бють ся убогі розумом та освітою, мандрівні вчителі, недоуки-бурсаки та дяки²⁾ й на увесь край одну середню школу, нову тільки зверху, а у середніні таку-ж схолястичну, які були старі школи, школу, що здатна підчас боротьби з убого. але не має ваги у ті часи, коли треба залишити невгавучі війни та ужити усяю міць на поліпшення тієї атмосфери, що оточає людей, на освіту меншого брата та визволення його з пазурів неволі та темноти.³⁾

З чотирьох станів української громади духовенство було освіченіше, причайні воно більше підлягало науковому впливови; отже й поміж ім нема справжньої освіти. Славетний

¹⁾ Добродій А. Ш. у статті „Дятели Сл. Украйни пр. вьска“, що написана на підставі урядових „діл“, каже так: „Крізь оці матеріали помітно пробивають ся моральні та побутові умови життя тогочасного Південної Русі“. Що-ж ми подибуємо тут? А ось що: „І слідчі комісії з офіцерами та „застінками“, що мали берегти та запроваджувати в життя урядову правду, і звичайний додажок до цих комісій, і вільний, і зорганізований виказ і, нарешті, ніяких ідейних рухів, а інертне посування звичайним шляхом по завиччі, не обважаючи себе ні спогадату про минуле, ні турботою про будущину“. [„Кіев. Старина“ 1891 р., ч. 6, стор. 425].

²⁾ „Народ жадав від школи, щоб його навчали молитов, догматів віри та першого співу. На початку 17-го стор. по греко-слав. школах, що позаводив цар Петро, переважувала церковність та обрядовість, а на прикінці цього стор. по навч латинських, панів попівських школах те-ж народнього було саме тільки імя шкіл“. [Дан. Харк. нар. шк. „Твори“, ч. 8, стор. 279].

³⁾ На дверях семінарий малювали символи тогочасної науки: на 1-их дверях — символ граматики — мудрець з долотом та молотком обтесує пеньок й з його виходять голий парубок з книжками під рукою; на 2-их дверях — символ піттів та реторів — колодязь з журавлем та двома чебрами; одно чебро порожне опускається у гліб, а друге виходить звідти таке повнісіньке, що вода плескається ся через вінця, і на 3-іх — символ богословів та філософів — великий орел розплатавсь у високости й несеть ся прамісною такою до сонця. А не вважаючи на те, тогочасні граматики були справжніми пеньками, пітти та ретори мало набравали знатти з колодязя реторичної науки, а філософи й трохи не скідали ся на орлів. [Данишевський, Григ. Сковорода, „Твори“, ч. 8, стор. 290].

владика білгородський Іосиф Горленко¹⁾ вважав за ідолопоклонство безневинні народні забавки, як от приміром кажучи. Купала, вечериці, релі то-що, і пильнував викореняти їх; а попи посилали дяків розгонити тих, що вібрали ся-б. Владика після Горленка Іосиф Миткевич²⁾ людина досить освічена, похвалював одначе тих попів, що власною рукою карали мирян, які бавились отими забавками. Ще за царя Петра духовенству по кілька разів наказувано карати повержених та городивих, забороняти чудеса, котрі вигадувано, щоб підурити людей та т. і. Але духовенство не тільки не робило того, що йому наказувано, а ще потакувало усяким забобонам. Задля їхньої простої віри, що ледеє тільки підносила ся понад вірою простолюдуства, ці заборонені забобони зовсім не були їм, та ще давали заробіток. Та, взагалі кажучи, духовенство само було мало освічене й досить забобонне. Року 1769 владика Самуїл універсалом наказував пошам білгородської єпархії, щоб не давали жінкам молитов поза очі у шанку.

Темнота та убожество козаків та поспільства давали волю панувати усяким забобонам. Проф. Лебедів дає багато прикладів, що доводять нашу думку. Ми наведемо тільки деякі з них. Люботинський (з Харківщини) селянин удавав а себе природженого опиря. Харківська мішанка Гапка давала одній шинкарці сушену жабу, щоб у неї був добрий торг, а духовний уряд вів ще слідство про ту жабу та карав шинкарку й Гапку (!). Панія Марта Королева виймала слід у пана Федора Костюрина, щоб він завжди був хворий; вона ж шептала на воду й чинила завершку на житі. Підкапцеларист Петро Малютин давав дівчатам нашептати яблука, щоб нахилити їх до рознусти, и т. і.

Отак, нижчі урядовці обдирали простий люд, урядовці вищі брали великі хабарі з панів, що кривдили селян і один одного та без кінця позивали ся; пани були байдки та гнітили темних людей; опікуну рабували сиріт. Хто з панів не позивав ся з сусідами або не пиячив, той удавав а себе Гоголевого Івана Перерепенка, лежав з ранку до вечера голісінккий на килимі та сичав. Нові інституції царині Катерини не зробили відміни в сутті життя. Правда, пани поскидали кунтуші та понадівали камізолі, а замість козачих чубів почіпляли коси; але, позбувшись батьківщини, вони почували себе зовсім вільними, без всякого сорому клепаючи одне на одного, кривдили, продирали ся на вищі уряди і рабували. Комісар був сутим харцивом. Суд, правда були поціновані і продавали си за гроші. А тим часом усе дужче та дужче зашморгували ся невідницькі кайдани, все більша та більша сила людей відбирала осуд на довічне поневіряння в темноті та в злиднях, під тягарем стоптанних людських прав, про котрі не сміли вони й гадати уже; а куди незадоволених ставали все численніші та численніші, заповняли Запорожжя, луги, ліси й деякі, як от Кармалюк, Гаркуша, пробували силоміць відорвати загублену правду. Це були сумні часи сумятні, розгарднися. Російський уряд живосилом віднімав у Українців їхні природжені права та інституції, примушчував забути рідну мову, звичаї, навіть одержу, руйнував усі підвалини буюго життя, старосьвіцького, і не давав, та й не мав снаги дати натомиць щось краще, бо Московщина сама недавнечко заповичила освіту з тієї-ж України і не встигла ні збільшити її ані розвинути; Московщина сама захрєсала ще в темноті, гурзла в багні з неправди, топла в злочині.

В отаку годину розітнув ся голос Сковороди. Цей голос боронив стоптану правду, волю, панування духу. Цілком зрозуміло, що він розітнув ся а поміж того народу, що був більш пригнічений й більше зазнав кривди та утисків, і з того стану, який мав на собі найтяжчі тягари тогочасного лихоліття: і унію з ляхськими та жидівськими утисками, і рабування та наругу старшини і московську кормигу з воєводами Москалями, погородю та нахабністю! Це була реакція пригніченого духу українського народу, котрий ще раз виголосив світові, що ніяка кормига, ніякі утиски не зможуть побороти його, не зможуть примусити називати кривду правдою; реакція розуму, приспаного схолястиком та розбудженого свіжим подихом західного вітерця, і реакція простого люду, пригніченого панами!

¹⁾ Був на кафедрі а р. 1748 до 1754.

²⁾ Був на кафедрі а р. 1758 до 1768.

Про віщо найпоперед забалакав Сковорода? — Про волю людського духу та про незалежність його ні від можних владин, ні від тілових потреб, лише від праведного Бога. Проти кого розітнувсь його голос? — Проти „всякого вишого, що нижчого гне, і дужчого, що недужого давить і жє“, проти сьвятенника пана, що „подав старцям сто рублів, які адер зо ста бідних людей“, проти того нового урядовця в камізолі, що „для чинов угли панські трьот“. Фалшиві сьвятенники, улєсливі підніжки, пригнічування безсиких, панські лінощі знайшли собі в особі Сковороди правдивого судню. А куди пішов він з своєю наукою? — В народ, поміж селян, під убогу та темну стріху поніс він світло науки та розуму! Він на ціле сторіччє раніше, ніж на Москві розітнув ся могутний поклик „В народ!“ уже вистиг виконати його, та так зміло, так привітно, як мабуть ніхто не виконував ще й досі. Він зливав своє житє з житєм селян, а вони любили його мов свого рідного. Ніякий глум, ніякий посьміх не змогли звернути його з цього шляху. І де-ж? В перерформованій Росії! От в чому саме вага Сковородиної діяльності. Так зрозуміти свій час, його болячки та потреби і так щиро й вірно слугувати їм — не річ не аби-яка.

Вплив Сковородиної науки був вельми дужий. Коли через кількох років після його смерті здумано заснувати в Харкові університет і Каразин покликав українських панів дарувати на це гроші, то перші, що обізували ся на його наклик і подарували чималу суму, 618 т. рублів, усі були учі, приятелі або добрі знаємі Сковороди. Д-ка Юхименкова чула від одного поважаного Харківця, що ті пани, у яких він частіше бував, віднімали при йому своє поведінне у челядю та кріпаками на краще, ніж звичайно.

Сучасним людям слід ще набирати ся від його віри в людей та ідеали, бадьорости та завзяття. Й справді, коли ви вдивитесь в цю міцну постать, чи не думаеть ся вам: — „От чоловік, що дожив до своєї старости й зберіг усе душевну свіжість, не згубив віри ні в людей, ні в ідеали, чоловік, що багато попрацював, та попрацював на користь собі, а иньшим людям, чоловік, що мав міцні пересвідчення й ніколи не зрадив їм? Сувора дійсність давила його, та не адолала задавти“. Чи не вірить ся вам тоді, що коли-б і гірші життєві пригоди та бурі впали на його голову, то не зігнули-б його, а хіба потрошили-б на тріски. Життя його так погодило ся з добром та правдою, що він не міг вже ні жити, ні робити інакше, ніж жив і робив. І все від того, що він підхилив своє тіло, почуття і хотіння єднаній силі — духови. Такі люди не можуть годити ся в дійсність, що завжди нижча від їх — й ажуть їх життєві мудреці ідеалістами та химеродниками. Але тільки вони, ці химеродники, котрим часто-густо недегенько живеєт ся, через те, що їхнє житє не містить ся в ті вузькі ненормальні межі, що кладе дійсність — тільки вони суть найкращими діячами суспільними, що несуть у громаду справжнє житє та поступ!

1. вересня 1894 р.

ОПОВІСТКИ І КРИТИЧНІ ЗАМІТКИ.

Д. И. Эварницкій. **Иванъ Дмитріевичъ Сирко**, славный Кошевой атаманъ войска запорожскихъ низовыхъ козаковъ. — В Петербурѣ, 1894 р. 164 стор.

Дмитро Яворницький давно вже посвятив свою діяльність студиям історії Запорожської Січи. Він почав а поїздок по колишній території Запорожжя, щоби віднайти на місці остатки давнини, відтак сидів по архівах і вичував усі друковані жерела, що містять в собі вістки про запорожських козаків, вкінци, виложив добути дати в цілому ряді праць, з котрих найбільше обємисті суть: 1) „Запорожжє въ остаткахъ старини и въ преданіяхъ народа“ [2 томи]; 2) „Вольности запорожскихъ козаковъ“ [1 том з 9 плянами], і 3) „Исторія запорожскихъ козаковъ“ [том 1-ий].

В новім творі своїм, котрого заголовок ми вище подали, автор поставив собі завдання по можности подрібно відложити житєпись безперечно найзамітнішої особистости, яка тільки

коли небудь являлась серед Запорозжів, — І. Д. Сірка, з котрого по вдатній замітці П. Житецького, Гоголь немов би малював портрет Тараса Бульби [„Кіев. Стар. т. XI, стор. 310].

Діяльність І. Сірка принадала на той вельми тяжкий для України час, коли то вона, відірвавшись від Польщі і не алувшись ще з Москвою, хиталась, не знаючи, куди їй прихилити свою голову: чи злучитись з московським царем, чи вийти знов з польським королем, чи йти до турецького султана. Він виступив на історичну сцену в 1654 р., як оден з полковників, незадоволених постановою Череваславської ради, і до самої смерті своєї 1. серпня 1680 р. був талановитим речником, бажань і настрою запорожського товариства. Вісім літ раз з разом вибирали его Запорозжю кошеним отаманом і хоч вельми часто скидали его з сього почесного уряду, але відтак знов обертались до нього, як діти до батька. Він брав участь в багатьох менших виправах і майже усе в них перемагав ворога.

Діяльність І. Сірка дає д. Яворницькому основу вважати его як найбільше типичним втіленням запорожського ідеалу за увесь час історичного існування Січи. Характеристика Сірка вельми удалась авторови. „З огляду на характер і на всі свої вчинки, — каже він, — Сірко представляв собою тип справдешного Запорозжя. Він був лицар. — відважний, наметний, не завсідги постійний, не заедно вірний своїм союзникам; він любив інколи погуляти і на підпитку показати своє козацьке завзяття; він готов був на хвилину запитати новою думкою, новим пляном, щоби відтак зречись свого пляну і рішитись не аовсім шось иньшого. То він був на стороні московського царя, то на стороні польського короля, то він піддержував Дорошенка, то ставав на стороні его ворогів, Суховія і Ханенка, то виступав против остатних двох і знов боронив Дорошенка, то помагав він московському царю проти турецького султана і кримського хана, то йшов проти царя Івана вкупі з султаном і кримським ханом. „Потреба закон зміняє“ — часто говорив Сірко, і, очевидно, чинив після своєї улюбленої пословиці“.

І. Сірко був родом з Харківщини, з слободи Мерефи в нинішнім харківським повіті. В Мерефі у нього були дома, млин і иньші маєтки. Була у нього в Мерефі і родина, з котрої членів документно звістні: жінка Софія, два зяті, Іван Сербин і Іван Артемів, та й син. Судячи після того, що не задовго до смерті Сірко виражав ся о собі, як о чоловіці старім, і жалував ся на погане здоров'я, можна думати, що він родив ся в перші роки XVII-ого століття. Умер він, як сказано вище, 1-ого серпня 1680 р. в пасіці своїй Грушівці, недалеко від Січи. Не вважаючи на сю значну історичну роль, котру грав Сірко, напевно відомо, що він був неписьменний.

Книжка д. Я—го написана головно на основі „Актівъ южной и западной России“, виданих петербургською Археологічною комісією. Тільки деякі доповнюючі відки взяв автор з українських літописів і польських мемуарів. При кінці книжки передруковані: дума про вдову Сірчину і пісня про Романа Сірка з „Кіев. Старини“ [т. 40 стор. 309—312, статя П. Житецького „Старинная запись народных малорусскихъ думъ“], після про Івана Сірка з книжки „Запорозжье въ остаткахъ старины“ самого автора; крім свого, додані ще деякі архівні матеріали; на жаль ні при однім з них не показано, звідки він взятий: чи з друкованого видання, чи безпосередно з архіву. Між матеріалами під № II поміщений переклад уривків з літописи Якимя Єрлича, в котрих подибують ся деякі відки про Сірка. Тяжко зрозуміти, длячого автор помістив сі уривки.

Нова праця д. Я—го написана літературно і читає ся з інтересом, особливо-ж в тих місцях, де описують ся такі замітні події січового життя, як поява в Січи самозванця — царевича Семена Олексівича або вигублене 13.500 яничарів, що напали на Січ підчас Різдвяних Свят 1675 р. Житишня діяльність самого героя, яко виключно воєничча, надто вже одностайна, щоби прикувати увагу сучасного читача.

A. C—o.

ЗАПИСКИ, ВІСТКИ І ЗАМІТКИ.

Z cest po halčské Rusi. Звістний приятель Русинів д. Фр. Ржегорф [котрого портрет з оглядом життя і діяльності подали ми в ч-і 15 „Зорі“ з р. 1891], помістив в сегорітнім „Svetozor-і“ в ч-ах 21—23, 38—40 і 49—52 ряд споминок з своєї подорожі по Галицькій Русі, приволавши їх дуже гарними, власноручно апаратом фотографічним знятими, ілюстраціями, що представляють різні місцевости, будинки, типи, сцени етнографічні, зваряди господарські тощо. Сі подорожні споминок з замітками вельми бистрими а вірними, овіяні сердечним теплом і ширюю прихильністю до нашого народу, читають ся приємно, легко і від початку до кінця цікавлять читача та приковують его увагу. Ділять ся вони на 3 части: I. Зі Львова до Рогатина. II. З Рогатина до Коломиї і III. З Коломиї до Косова. Серед обширної статі поміщені ось які фотографічні знімки: 1. Dřevěna cerkov rusinska в Isidorovce (okr. Stryjský). 2. Rusinske děti в Dydušic (okr. Stryjský). 3. Ruční obilni mlýnky, vystavené na týdennim trhu в městečku (Židačove). 4. Zděná cerkov rusinská v Lesenicich (okr. Ilovský). 5. Rusinská škola staršího rázu в Ivanovcich (okr. židačovský). 6. Maloměstská selská chata staršího rázu в Židačove. 7. Rusinská škola moderní в Turadach (okr. židačovský). 8. Náměstí в Židačove. 9. Maloměstské měst'anské domky (в Židačove). 10. Rusinská dívka (dcerka farářova) в kroji národním. 11. Hrnčířina týdenním trhu в Židačove. 12. Mlýn в Berežnici Královské. 13. Fara в Ivanovcich. 14. Selský kraj z Volčova. 15. Stohování sena в Uniži u Horodenky. 16. Strašák в ječmeni u Berežnice Královské. 17. Hrabání sena в Zabolotcich u Židačova. 18. Selka ze Židačova jdoucí na plevel. 19. Stahování senných kup do stohu (ze Zarohizny u Židačova). 20. „Omařený“ kříž з Kulinek u Kaluše. 21. Kříž před Tejsarovem в Stryje. 22. Kříž při silnici u Žuravna. 23. Zahorodnykova chata в Zabolotcich. 24. Partie ž násvi в Dydušicich. 25. Rusini od Stanislavova. 26. Na pastvě u Židačova (podešti). 27. Hřbitov в Melnyči u Žuravna. 28. Nádvoří statku в Tyskovecch u Horodenky. 29. Šatlava в Turadach. 30. Rusinští branci na cestě z odvodu (ze Židačova). 31. Rusinští branci na cestě k odvodu (do Židačova). 32. Most в Zabolotcich před opravou. 33. Most в Zabolotcich po opravě. 34. Rusini з okolí Kołomyje. 35. Selský statek в Kosově. 36. Chudá selska chata в Kosově. 37. Pouliční partie з Kosova. 38. Návrat з lesního pychu. 39. Cerkov в Kosově. 40. Náměstí в Kolomyi s pomníkem polského básníka Karpinského. 41. Prodavačka papriky на trhu в Kosově. 42. Rusinský sítar на trhu в Kosově. 43. Vzory rusinské ornamentiky з nádob Kosovského hrnčíře Bachmetůka. 44. Rusinští manželé на tržisti з kravou. 45. Židovský krámeč s pečivem. 46. Židovský krámeč s mýdlem. 47. Štáky з бástkami а cetkami toaletními про Rusinky. 48. Z týdenního trhu в Kosově: Rusinka odnáší koupěnou skříň k vozu. — Деякі з тих знімків помістили ми в остатних ч-ах „Зорі“, а иньшими познакомимо наших читачів в найблизших н-рах.

Василь Лукич.

Цікавий документ судового архіву. В архіві полтавського окружного суду переховує ся оригінальна просьба буншого голови Біликської волости кобеляцького повіту Мироненка, подана голові полтавського окружного суду. Мироненка за довгу і чесну службу в характері волосного голови між иньшими нагородами, наділили шитим мундуром; він мав невеликий маєток, але попавши в судовий процес, стратив і той, а ще в додатку за неправильну апелляцію засудили его на кару о користь членів того суду [а то підстави обовязуючою тоді закона]. Але лихо в тім, що кару сго стягнули подвійно: замість 600 карбов. взяли від него 1200 карбованців. „Правительствующій Сенатъ“, роаглянувши скаргу Мироненка на сго обставину, порішив вернути ему неправильно стягнених 600 карб. Справа о зворот зятягула ся і Мироненко після довгих клопотів і короводів подав на імя голови окружного суду ось яку стихотворну чолобитну скаргу, написану мішаною українсько-московською мовою:

„Ваше Превосходительство! закоиѣвъ блюститель,
І на пользу отечества всѣх дутководитель!

Ви начальник естє главный цього суда,
 Де діла скоро і право рішаютьца всегда.
 В цім же суді я діло веду, но та біда
 Що три годи кінця не найду.
 А як ви є предсідатель і обіженних отець,
 Я вас прошу со слезми: приведіть діло в кінець!
 По тому ділу я був уже з двадцять раз;
 Від ідержок і трудів слыози лютьца в моїх глас.
 Милостивий начальник! да буде вам в жалість,
 Вважте на мої заслуги і мою старість.
 Я здоровем дуже слабкий, зовсім отошав
 І від великих пожарів пошти вже обнищав.
 А тут іще при нещасті дуже обіжають:
 Взяли з мене двойний штраф; — назад не вертають.
 Вам звісно, добродію, моє діло праве,
 Як що судить, як Бог велить: по розуму, здраво.
 Міні уже наскучило по Полтаві шлятьца
 І високо по ступенькам в окружний суд дратьца.
 Я в суді тім по всім столам ходю-спотыкоюсь,
 А де моє діло лежить, я не допитаюсь.
 Старість мене одоліла: зовсім уже сили нїт,
 Потому, що від роду міні 77 літ.
 А діло моє тягнетьца все к моїй утраті,
 А тут болізнє одоліла і дні на закаті.
 Скоро — смерть не менеть, — треба умирати
 О тут міні гроший треба, бо нічим ховати.
 Поки я жив, кончіть діло, не поставте в труд,
 Бо ходити вже нездужаю, їздити бою ся,
 Хіба летіть по чагуниці, так я не годю ся.
 Кажуть на ній їздити легко,
 Так опасна штука:
 Динить огнем нічю, днем реве, як звїрюка,
 Та то горе моє в сьвітї: здорова не має,
 А в окружнім суді діло з грїшми пропадає.
 А це діло міні даже і в сні снятьца:
 Лежу в хаті, та кашляю, — в суд нельзя явитьца.
 Я прошу вас со слезами, всі пани хороші,
 Скорійш кончіть моє діло, верніть мої гроші.

Подал П. Л.—ч.

Щедрівки в Саратовській губернії. Від Карпатів і Дністра далеко на схід сягають межі краю, заселеного нашим народом. Маючи осередком своєї осілости Дніпро, наші люди розповсюдили ся за Дон і далі за Волгу, пустивши міцні паростки на Кубані і на Передньому Кавкаві. Рідко доводиться ся знаходити в часописях звістки про житє земляків наших в місцевостях, віддалених від осередку; можна подумати, що там наших людей уже й немає, що вони вже винародивили ся. Та ось, хоч рідко, знаходимо певні докази, що земляки наші там що єсть, ще живуть, ще не втратили своєї натури, бо мабуть не така вже слаба та натура українська, як се може здаватись.

Передивляючись „Газету А. Гатцукка“, земляка нашого [автора „Абетки“ і інших книжок українських], я знайшов в тій газеті, за р. 1881, ч. 1., звістку: „Щедрованье въ малорусскихъ селахъ Саратовской губерніи“, з підписом — „Катетовъ“.

Автор оповідає, що в Саратов. губ. щедрують на Маланки, дівчата та хлопці. Весело бігають вони, вібравшись у гурти, від хати до хати, вигукуючи під вікнами:

— Чи не пощедрувать вам?

— Щедруйте! — відмовляють їм з хати. В хаті вони не люблять сьпівати, як їх туди покличуть. Покликали один дівочий гурт у хату; дівчата поставали біля дверей.

— Ну, що-ж стали, засьпівайте, — каже господар.

— Та що-ж сьпівать вам?

— А що небудь.

Одна дівчина відкашлялась і почала сольо:

Ішла Мария
Із монастира.

Хор дівчат підхопив:

Алілуя, алілуя,
Із монастира.

Так дівчина просьпівала всю щедрівку, а хор присьпівував:

Та аустріла вона
Тросє жидовя [Присьпів...]
Чи ви, жидовя,
Христа мучили?
Не ми мучили,
Наші предковя.
Прийшла Мария
На Сионську гору.
На Сионській горі
Кряжі кряжуют.
Та кряжі кряжуют,
Церков будуют.
Та у тій же церкві
Три гроби лежать.
Та і перший же гроб, —
Сам Ісус Христос.
А другий же гроб, —
Іван Христитель.

А третій же гроб, —
Діва Мария.
Пред Ісусом Христом
Анголи поють;
Пред Іваном Христителем
Сьвїчи палают.
Пред Дівою Марією
Рожа пропівла.
Та із тих рож
Та вилнув птах.
Полетів той птах
Та під небеса.
І усі небеса
Отворили ся,
Та усі сьвятї
Поклонили ся.
Алілуя, алілуя,
Поклонили ся.

По закінченню щедрівки, одна дівчина швидко проговорила:

Богородиця сина породила,	Дали йому імя
Усіх анголів до себе созвала.	Сьвятого Петра.
Стали думати та гадать,	Вона Петра не злюбила,
Яке йому імя дати.	Усіх анголів посмутила.

Вірші сі вона деклямує три рази, кожний раз раз з відмінами. За другим разом, каже, „дали йому імя сьвятого Іллі“; за третім разом кінчаєть ся так:

„Дали йому імя
Ісуса Христа.
Вона Христа возлюбила,
Всіх анголів звеселила“.

Ледве встигли дівчата відйти, одержавши законну нагороду, як під вікнами знов почулось: „Чи не пощедрувать вам?“ Се вже парубочий хор.

— Щедруйте! — гукнули до їх, і вони почали унісоно:

Меланочка ходе,	Я жати не жала,
Веселечка просє:	Чесний хрест держала,
Василечку-татку,	Злоту кадильницю,
Пусти-ж мене в хатку;	Срібну талірицю.

Після сього один хлопець голосно продеклямував:
 „Дай Боже вечір добрий! Щоб не втік у сніг.
 Дайте пиріг довгий. (Як) не дасте пирога,
 Без рук, без ніг, Потягнемо бика за рога“.

Можна думати, що вимова записана не зовсім і не скрізь точна. Але перевірити сього тепер не можна.

Гр. Коваленко.

ФЕЙЛЕТОН.

[Про видавництва для дїтїй].

Колись то приходить до мене мій свояк, десятилітний хлопчина, на пораду. Приносить з собою українську казку і питає ся:

— Вуйку, чи то може бути, щоби кишка аїла свиню, а свиня їхала на кони?

— Де-ж ти таке вичитав?! — дивую ся.

— А от у сій казці.

Дивлю ся; казка зве ся: „Кішка і Пацюк“. Ага! розумію... Ну, прочитай перше, сину.

Кішка і Пацюк.

У глузу ніч сиділа кішка на припої
 І ні ччирк!

Пильнує мяса — аж ту зирк!

Пацюк являєть ся на коні (?),

Стає на лаби й каже: „Кішко краса!

Навіщо ти пантруєш цього мяса?

Не красче-б нам з тобою поділить ся,

Нїж так дарма на ласощі давить ся?“

А Кішка так йому одсвїтила: „Пацюке,

І я не їм, хоч як дивити ся болюче!
І я шматок покоштувала-б ласо.
Та годі-ж бо, бо не має це м'ясо".
І пика в Пацюка із стиду счервоніла,
А Кишка хап його — і з'їла.

Л. Солоденький.

— Добре, сину, — кажу. — А тепер розповідж мені своїми словами, що у сій казці сказано. Можеш дивити ся на книжку.

Хлопчина подумав хвилину і почав:

— Була дурна ніч, а кишка сиділа привязана і не цвірінькала. Пильнувала м'яса, аж ту приїдуть свиня на кони і каже: „З'їдждо троха, по що ми будемо дивити ся?“ А кишка ксже до свині: „Не можна, і я би з'їла шматку, але м'ясо не має“. І свиня потім завстидала ся, а кишка хап єї і з'їла... Вуйку, я того не розумію. Чи кишка цвірінькає і шматку їсть? Адже кишка писка не має.

— Та не має, — кажу.

— Ну, а свиню на кони ти бачив коли?

— Ні.

— Що-ж воно значить? — дивує ся хлопець.

— То значить, сину, так: За границею нашого краю живуть такі самі Русини, як ми, тільки вони дещо інакше називають, як ми. Кишка значить у них: кіт, пацюк — щур, кон — сцена, як в театрі (по що ту поет всадив кон?), шматок — значить кусень чого-небудь, а не полотна, глухий значить: темний. Отже по нашому оповівши сю казку, вийшло би таке: Кіт сидів собі тихо і пильнував м'яса, а щур прийшов і хотів намовити кота, з'їсти разом се м'ясо. Кіт не пристав на се, тільки поганьбив щура і з'їв его. Розумієш?

— Розумію.

Але я бачив, про хлопець самого першотвору таки не розумів. Досі чув він дома, що кишку начиняю кашею можна їсти, як ковбасу начиняю м'ясом; що пацюк, паця — означає безроге племя з рилом; що глухий значить дурний, а шматка нічо більше не означає, тільки кусень зужитого полотна. Як же єму може в голові помістити ся дуже навчаюча казка Л. Солоденького, приятеля і вчителя галицької дівтори? Щоб зрозуміти казку, мусів би він перше робити „препарацію“ при помочи словаря так само, як при латинських, грецьких та німецьких казках. Щоб дійти до зерна казки, науки, мусить перше розкушувати душину незрозумілих слів і понять.

Я міг би з „Дзвінка“, призначеного головно для галицької дівтори, виняти далеко більше казок та оповідань, в котрих безліч незрозумілих для дітей слів, як в повисішій творі, зладженім по приміру українських. Мені, звісно, і в думку не приходило докоряти за се українським учителям галицької молодіжи, бо готово вийти таке, що за їх жито та ще їх бито, — але мені здає ся, що у всіх народів видавництва для молодіжи писані так, що дитина зрозуміє їх без „препарації“, лише в нас робить ся на дітях досвід і язикові. Справа мови незвичайно вражає українських письменників і вони, щиро сказавши, мабуть не без іронічного усміху читають галицькі твори, але вони повинні пам'ятати, що дітям можна і треба навчати тільки самими зрозумілими для них словами. „Дзвінок“ має читачів тільки в Галичині, а українські діти в інтелігентних домах ледви чи й уміють по українськи говорити; значить, „Дзвінок“ видає ся не для них і повинен бути зрозумілий для галицьких дітей.

В наведеному або і в день св. О. Миколая в кількох галицько-руських містах устроювали товариства вечерниці для дітей, і роздавали їм дарунки. Знаючи наші нечисленні видавництва для дівтори, можемо тільки жаліти, що в свято дітей нема чим їх обдарувати. Крім „Дзвінка“ та кількох ілюстрованих видавництв „Руського товариства педагогічного“, не маємо для дітей нічого цікавого і хоч-не-хоч мусимо їм давати польські книжки (я бачив їх в руках руських дітей у Львові), скриньки Ріхтера та ляльки.

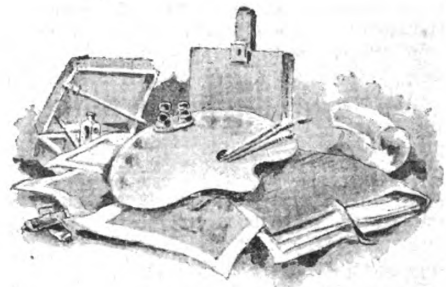
Маємо в Галичині тільки народних руських учителів, що душу дівтори знають, маємо тільки щиро руських родин, а мимо того для діточих забав маємо лише „Козу-Дерезу“ Українця Лисенка і „Дзвінок“, спомоганий головно Українцями. Мало хто в Галичан думає над тим, що галицькими дітьми треба би зайняти ся щиріше. Кождий письменник га-

лицький, що має нагоду пізнати душу дітей, і знає, як для них писати, ігнорує сили малих, але найшильніших читачів, яких між старшими певно мало. Галицьким родинам байдуже, на чім виховують ся їх діти; їм все одно, що діти знають лише Кракусів і Ванди, бо о історію Руси для молодіжи не упоминають ся; їм байдуже, що редакція „Дзвінка“ по зможі як найкрасше видає се видавництво, і не купують его для своїх дітей в такім числі, як би можна сподівати ся.

На заряду сему лихови єсть тільки один спосіб, опертий на надії, що руські родини з любови до дітей таки купували би відповідні книжочки, коли-б було в чім вибирати. Мусить найти ся підприємець, котрий сю галузь видавництва взяв би на себе, повинаючись авторів, заняв ся коल्पортажею і взагалі чув у сій ділі свій інтерес матеріяльний. Я вірю в се, що Русини купить і для себе книжку і для дитини, але єму треба принести єї, захвалити, або й силоміць ухати в руки; інакше сам не зголосить си до книгарні, бо за лїний.

Кілько нагод є що року, коли жвавї підприємці-книгарі накипають ся людем зі своїми видавництвами! От тепер перед Різдовом не стрінеш ніякої часописи, в котрій книгарі не подавали-б спису книжок на дарунок на Різдо для старших і молодших. Що хвилі попаде ся тобі в руки то Weihnachts-katalog, то Na gwiazdke, Na drzewko і т. п. А ми хоч і принали німецький звичай устроювання ялинки, але не навчили ся від Німців використовувати сю нагоду для продажі книжок. Наші книгарні боять ся ризиквати в сїм напрямі і за тяжкі до такого діла. Ми будемо мудрі аж тоді, коли польські книгарні стануть видавати руські книжки, бібліотеки повістий для старших і молодших, на що — як я чув — у Львові заносить ся. Література наша на тім не стратить, але заробок опинить ся не в наших руках. Я певний, що коли за се діло возьмуть ся меткі польські книгарі, котрі будуть мати тільки свій хосен матеріяльний на увазі, то зароблять і навчать нас розуму купецького. Московські книгарі видають давні і новітні твори українські в тисячах примірників і очевидно не тратять, коли й по кілька разів видають те саме. Метких підприємців нам в Галичині потрібно, а не самих священників та професорів, що цїнять тільки людей з декретами державними і красними. Потрібно нам людей, що вміли би користати з нагоди та з любови родителів до дітей; самі мали би матеріяльний хосен з того, а діти і старші моральний.

О. М.—ей.

Ш Т У К А.

Ілюстрована Україна. „Нива“ 1894 р. Ч.а 31—40.

Въ аса сядъ — Іжакевича [31, 729].

Машонок представляє Запорозжя на чатах; здалека мчать ся два заді...

Преображенскій дзвичий монастырь (Кіевской губерніи) — С. Животівського [31, 732].

Біля містечка Ржищева, 60 верст від Києва, на самім березі гори, що спускає ся до Дніпра, весело дивить ся своїми біленькими келїями дівочий монастыр. Навколо его — дачі. При першім погляді тяжко собі представити, що монастыр на сїм місці стоїть вже сотні літ. Звісно, що основою его була стара печера, де в часі великого посту проводили час на молитвах черці Антіа і Теодозий, основателі Київсько-Печерської Лаври. Монастыр спершу був мужеський і удержував ся з маєтків, подарованих єму ріжними українськими панами і гетьманами, як Іваном Скоропадським і Іваном Мазепою. Нову церкву побудовано в 1853 р. Здоровий клімат і мальовнича сторона стали з кождим роком притягати все більше і більше дачників. Поміж селянами істає маса переказів і легенд про лютовання конфедератів і польських панів; поблизу часто находять скарби, особливо-ж польську монету з образом короля Жигмонта.

